

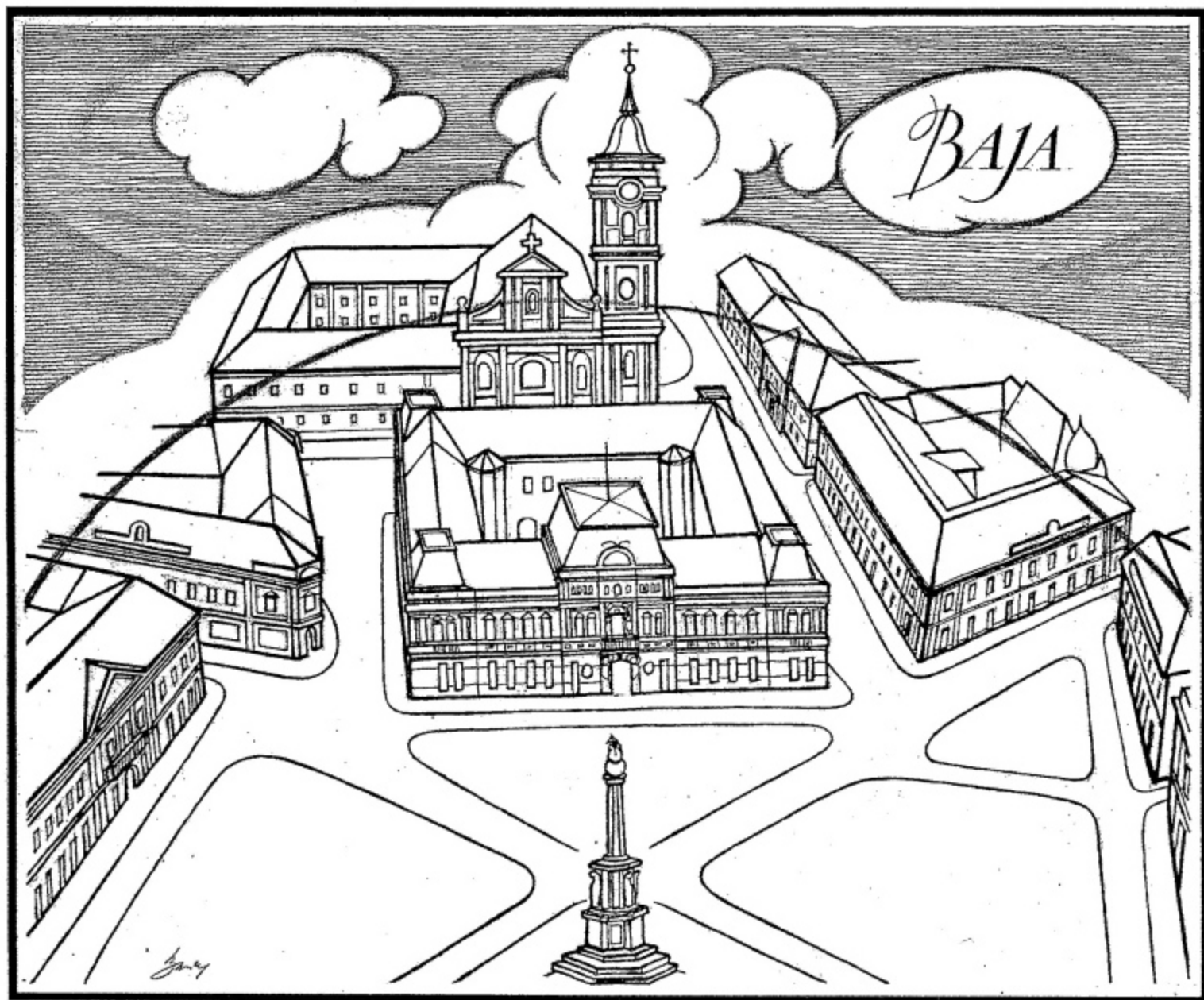
BAJAI HONPOLGÁR

Várostiténeti és Környezetvédő lap

2002. április

XIII. évfolyam 4. (138.) szám

Ára: 100 Ft

Bálint Attila grafikája

A FÖLD NAPJA ÁPRILIS 22.

ELMESÉLEM ÉLETEMET

A történet nem több, mint néhány megélt pillanat a XX. század második feléből, hiszen – ha belegondolunk – az egyes emberek sorsa külön-külön is több kötetes regény... Sőt az sem állítható, hogy tipikus eset, bár sok hasonlóról lehetett hallani...

A római Szent István Ház vezetőjeként tanultuk meg tisztelni a nevet annak, akiről az alábbiakban szólnak.

Én, Berger Margit – aki apácaként a Mária Genovéva nevet kaptam – 1920. április 28-án születtem Bácsbokodon. Az elemi iskola első három osztályában Szelczler Kátó néni tanított. A 4. osztályban – ekkor jöttek az iskolanővérek – Szeráfia nővér volt az én aranyos tanítónőm, aki olyan szeretettel és odaadással volt az egész osztályhoz, hogy az felejthetetlen számomra. Csak egyetlen epizódot idézek fel. Csevkő Mariska, talán a legokosabb kislány az osztályban, púpos volt egy kicsit, és ez a drága Szeráfia nővér lehajolt hozzá, megsimogatta és megölelte. Énrám ez nagyon nagy hatással volt, hogy ember így tud szeretni! Elhatároztam, hogy én is ilyen akarok lenni. Ettől kezdve sokszor sétálgattam az iskolaudvarban, lestem az alkalmat, hogy bemehessek a nővéreknek segíteni. Osmunda és Frida nővéreknek segítettem a konyhán, és így közelről is megismerhettem és megszerettem az aranyos szerzetesi életet. Ternai plébános úr járt hozzájuk hetenként gyóntatni. Egyszer csak azt kérte a főnöknőtől, hogy hordjam neki az ebédet. Persze, másban is segítettem őt: hoztam-vittem az iratokat. Mindig azt mondta: Krédili máj hercili (=Margitkám szívecském) ugye itt maradsz nálam? Majd leszel az én segítségem. Nem, plébános úr, én nem maradok itt, én apáca leszek. És ha onnan elküldenek? Akkor elmegyek egy másik rendbe. És ha onnan is elküldenek? Akkor egy harmadik rendbe. Csak ha mindenünnen elküldenek, akkor jövök a plébános úrhoz.

Édesanyámtól meg mindig azt hallottam, hogy nagyon szegények vagyunk, nemsokára férjhez megy a húgom, és most

arra kell a pénz. Akkor elmegyek házi nővérek. Erről is le akart beszélni a mamám.

Mégis sikerült tovább tanulnom. Tele volt már a bácsalmási, a kalocsai, a félegyházi aspiráns ház, így én Siklóstra kerültem aspiránsnak, ahol elvégeztem a 3. és 4. polgárit. Mindenki nagyon jó volt hozzám. Gizi néni, a számtan tanárnő azt mondta, ugye, kis Berger, kicsi a bors, de erős! Ebből gondoltam, hogy meg vannak velem elégedve. Segítettem a nővéreknek takarítani, de emellett nagyon szorgalmasan

után egy évig Kecelen tanítottam, de tisztelendő Winfrida nem nyugodott: mit keres ez a német ajkú Kecelen, jöjjön Hájósrá! Életem legboldogabb éveit töltöttem itt. Laudata és Regis nővérekkel egy toronyos ház gyönyörű lakosztályában – a hajósi Árvaházban, amit Mária Terézia tiszteletére építettek – éltünk, Winfrida volt a főnöknő. Az államosításig, 1948-ig taníthattunk itt. Laudata nővér Németországban él, Regis nővér férjhez ment, ő most Vácott van.

A boldog évek után következtek a sötét napok. 1948-ban Lengyelkápólnára helyezett hitoktatónak a tisztelendő anya. Négyen voltunk itt: a főnöknő Hortenzia nővér volt, Devota és Otilda nővérek meg én. A tisztelendő főnöknő és én a tanyavilágot jártuk, Devota és Otilda a háznál dolgoztak. Hamarosan azonban el kellett hagynunk Lengyelkápólnát, mert tisztelendő Ilma nővér Szegeden bizalmas értesülést kapott, miszerint veszélyben vagyunk, szegedi fogságba akarnak vinni minket. Másnap az újság azt írta, hogy Széll Kálmán és csatlósai lázítják a kulákokat. Mink? Hát hogy mertünk volna lázítani? Egy szemet se! Dehogy mertünk! Ekkor édesapám eljött értem lovas kocsi-val, és hazavitt Bácsbokodra. A nővérek akkor már ott sem taníthattak. Egy évig otthon voltam a Zárdában, selyemhernyókat tartottunk, meg elmentem kukoricát kapálni.

Egyszer csak kapok egy levelet, hogy Kaposvárra kell mennem hitoktatónak a tanyavilágba. Mindössze 3-4 napot töltöttem ott, amikor egy újabb ren-

delkezéssel Németladra helyeztek Anzelma, Magina és Pietatis nővérekkel együtt. Pietatis lett a főnöknő, én meg kántorkodtam, pedig ehhez a képzős játéktudás nem volt elegendő, meg kellett tanulnom orgonán játszani. De már közeledett 1950, a veszélyes év. A rendőrség az ablakok alatt hallgatózott, hogy mit beszélünk a lányoknak és asszonyoknak. Hát semmi rosszat nem mondtunk! A templomba is bejöttek, hol egyikünket hívták, hol másikunkat, és

Fotó: Schmidt Antal

készültem az órákra, befogtam a fületem, úgy tanultam az erkélyen.

Innen a kiskunfélegyházi tanítóképzőbe vitt az utam, ahol 1940-ben vehettem át az oklevelet. Ősszel felmentem Kalocsára, ott lettem posztuláns. A szerzetesi ruhát 1941-ben vettem fel. Novícia lettem, ami szigorú életmóddal járt. Ez egy teljes éven át tartó hallgatást jelentett. Egymással sem lehetett beszélgetni. A Mária Genovéva nővér nevet ekkor kaptam. A noviciátus

mindenféle butaságot mondtak. 1950 júniusában jött a hír, hogy szedik össze a nővéreket. Újra hazajöttem Bácsbokodra. Mondták ugyan a rokonaim, hogy vigyázzak nagyon, mert el fognak vinni, de én nem féltem. Egyik este 1/2 6 körül mezít-láb locsoltam a kertben, amikor két rendőr állított be hozzánk. Berger Margit itt van? Mondom igen, én vagyok az. Szabad még megmosni a lábamat? A szüleim sírtak, nagyon szomorúak voltak. Elvittek a rendőrségre. Hamar híre ment a faluban, mert a toronyőrök – akik így aratás idején figyelik a tüzek miatt a határt – látták, hogy mi történik velem. A parancsnok kérdezgetett, még azt is mondta, hogy ő tudja, milyenek a nővérek, de én csak hallgattam, és azt gondoltam magamban, hogy majd csak lesz valami. Egy rendőr aztán éjjel fél 12-kor vonattal behozott Bajára. Már civilben voltam, egész úton nem szólunk egy szót sem egymáshoz. A parancsnokságon a kapuőrök a folyosó végére küldtek, ahol egy Szamuely Tiborra emlékeztető vörös hajú alak várt minket. Fölvette a telefont, Kecskeméttel beszélt. Még ott volt a bokodi rendőr, és én reménykedtem, hogy hátha hazamehetek vele. De bejött egy másik rendőr, aki azt mondta, hogy egy apáca már bent van, és akkor megnyugodtam, hogy nem leszek egyedül. Átkísért a folyosó másik végébe: egy szemetes szoba koszos priccén arcát tenyerébe rejtve ült egy fekete ruhás nő, rögtön tudtam, hogy egy kedvesnővér. Odamentem hozzá, bemutatkozott: a budapesti kordás nővérektől Raile nővér. (Szeretném őt meglátogatni, még él, de nem tud járn.) Kérdeztem, hogy került ide. Csávolyról hozták be, ahol a sógora rendőr volt, akit rendőr társa jelentett fel, hogy rejtegeti a sógornőjét. Én is elmondtam a történetemet, de ő figyelmeztetett, hogy ne beszéljek hangosan, mert hallgatózhatnak a rendőrök. Talán aludtunk egy kicsit, vagy mégsem? Reggel fél 8-kor nyílik az ajtó, belöknek egy bőrdönt: egy soproni irgalmasnővért fogtak el Bajaszentistvánon. Ebédet bajai nagynénem hozott nekünk. A 2. vagy 3. napon édesanyám is bejött, de odaállt közénk egy rendőr, mint a legnagyobb bűnözők közé. A 4. napon – ez volt Péter és Pál napja, június 29. – felvittek bennünket, hogy vicszeljünk fel a százados szobáját. Volt ott egy idős rendőr, aki végig szidott minket. Egyszer csak azt kérdi tőlem, hogy nem akarok-e ott maradni gépiró kisasszonynak. Mondtam, hogy nem. Kint azonban oda-súgta, ha szükségünk van valamire, a felesége behozza nekünk... Majdnem elfelej-

tettem mondani: amikor behoztak Bajára, azt írták be a könyvükbe, hogy Berger Margit csavargó. Mit ki nem találtak? Igaz volt ez? Persze, hogy nem, hiszen a szülői házból vittek el! Az 5. napon két és fél órán keresztül faggatott egy Szegedről jött főparancsnok. A 6. napon este fél 9-kor mindhármunkat felhívtak a századoshoz, aki előtt a gyönyörű fekete asztalon három fehér papírlap hevert. Mondja, Raile, maga hová akar menni? Budapestre. Maga oda nem megy, elvitték a nővéreket. Hát maga, soproni nővér? Hát Sopronba. Szó sem lehet róla, onnan is elvitték a nővéreket! És maga, Berger? Bácsbokodra, a szüleimhez! Szó sem lehet róla, az hátsárvan van, oda nem lehet! Akkor Kalo-csára. Onnan is elvitték a nővéreket! Akkor Bácsalmásra. De ott sincsenek már nővérek. Mindegyikünknek beírta a ceglé-di lágert. Megyünk kifelé, egyszer csak megszólal a százados: én most segítek, de ha még egyszer elfogják magukat, akkor már nem tudok. A portán azt mondta: a hájállomásra megyünk. Persze mindenki tudta, hogy éjjel nem indul hajó... Ennek jó szíve volt, igaz, vagy nem igaz? Én elmentem a nagynénémhez, és megírtam a búcsúlevelet szüleimnek, hogy lágerbe kerülök. Másnap kimentünk a nagynénémrel a józsefvárosi templomba szentmisére. A plébános úr nem engedte, hogy a kezükre adjam magam, hanem Bellon Gellért püspök úrhoz irányított, Sükösdre. El is mentem hozzá. Emlékszem, Prokop atya éppen akkor festette a templom freskóját, és így csak az irodában tudtam imádkozni. Később Filanilla nővér Rómában elmesélte, hogy a kulcslyukon figyelték, tényleg imádkozom-e.

Visszamentem Németladra. A nővérek már ott voltak. Minden nap behívták egyikünket másikat a rendőrségre. Már kezdtük remélni, hogy maradhatunk, amikor megjelent egy civil ruhás politikai tiszt, és azt mondta, hogy két óra múlva elvisz minket a zirci lágerbe. Nagyúr kérem, úgy-e megengedi, hogy szerzetesi ruhában menjek? Letétem magukról! Messze volt az állomás, egy kukoricáson kellett keresztül menni, a kaposvári vonatról meg éppen jöttek a népek, de nem volt szabad szólnunk senkihez. Mégsem féltem; azt mondtam a rendőrnek: nagyúr, a maga talpát is nyaldossák már a hullámok! Délután érkezünk Zircra. A nővérek szerzetesi ruhában vártak bennünket. Az egyik nővér így szólt a rendőrhöz: rendőr úr, mi nem haragszunk ám magára, hogy idehozta a nővérekéket! 565-en voltunk itt, 17 rendből. Mindenkinek volt egy pléhtányérja és

egy kanala. Lószalámit is ettünk, az éj leple alatt azonban mindenfélét hoztak az emberek, hogy éhen ne haljunk. Csak egyetlen nővérke halt meg. Az egri érsek tárgyalta a hatalommal, és meg is egyeztek szeptemberben vagy októberben. El akartak vinni minket ugyanis Szibériába. Aláírással elhagytuk Zircet. Én megint Németladra mentem vissza, de már nem sokáig, mert eljöttem Érsekcsanádra kántornak. Édesapám adott bort a rendőröknek, így 1951 novemberében hazamehettem. A következő évben meghalt édesanyám. Át kellett vennem a háztartást, fejni is megtanultam, és közben biciklivel átjártam kántorkodni Bácsborsódra. Volt, hogy 4-kor felkeltem, megtömtem a kacsákat, és 6-kor már ott voltam a rorátén. Sokáig ment ez így, de Elza nővér átcsalt Kiskunhalasra, és itt Zsanapusztán kántorkodtam 3 évig. Amikor a plébános urat elhelyezték Tiszakürtre, én is vele tartottam, 5 évig voltam ott. Majd 1975-ös nyugdíjazásomig ismét visszakerültem Kiskunhalasra. Édesapám még élt, így nyugdíjasként Bácsbokodra költöztem. 1976-ban meglátogattam a testvéreimet Münchenben, ahol tisztelendő Amaranta azt mondta nekem, hogy itt a helyem. 1978-ig voltam Münchenben, majd Alttöttingbe helyezett egy évre a tisztelendő anya, az ottani rendházat megalapítani. 1979 őszén következett Róma, ahol felejthetetlen 15 évet töltöttem el a Szent István Házban. Soha senkinek nem mondtam, hogy nem fogadom be. Emlékszem, egyik este már sötétedett, amikor két fiú állított be, hogy ők Budapestről jöttek biciklivel Rómába. Megsajnáltam őket, és egy teljes hétig a vendégeink voltak. Egyszer egy orvos balesetet okozott, reszketett a félelemtől, engem hívott oda a rendőrség, mert nem tudott olaszul. Hát persze, hogy megnyugtattam, nem lesz semmi baj, és ha szükséges, pénzzel is segítiük. Hányszor jött éjszakánként segélykérő telefon, hogy itt és itt állunk a busszal, nem találunk oda! Gyerünk, Laticám – ő volt a sofőröm – segítsünk! Prokop atyával is a Szent István Házban ismerkedtem meg, azóta testvérként tiszteljük egymást.

A vándorévek azonban még mindig nem értek véget. 1994-ben újra visszatértem Németországba, és csak 1997-ben jöttem végleg haza, előljárói utasításra, hogy felépítsük a kalocsai katolikus iskolát. Magam sem hittem volna, hogy egy év alatt fölépül. Mégis 1998-ban készen lett, és elkezdődött benne a tanítás...

Jelenleg az iskola közelében a Szerzetesi Szociális Otthonban élek...

Arra a kérdésre, hogy mennyire tanult meg olaszul, természetesen olaszul válaszol. Ne felejtjük el, ő közel hatvanévesen került ki Rómába! Majd hozzát teszi, hogy az Üdvözlégy Máriát hat nyelven is el tudja mondani...

Berger Margitnak, Mária Genovéva nővérnek áldozatos keresztényi szolgálataért, a Rómába látogató magyaroknak nyújtott nélkülözhetetlen támogatásért

Göncz Árpád köztársasági elnök a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztese kitüntetését adományozta 1994-ben.

Genovéva nővér életútja megegyezik annyi más magyar szerzetesével, akik az elmúlt öt évtized magyar történeteinek és szenvedéseinek részesei voltak, hitük és hazaszeretetük azonban töretlen maradt. Soha nem létezett más cél előttük, mint embertársaik, honfitársaik feltétlen szol-

gálat, vagy ahogy ő fogalmaz: Életünknek vannak fontos, döntő pillanatai, de legértékesebbek azok, amikor másnak örömet szerzünk.

Megszívlelendő üzenet a XXI. század emberének... Ha nem a legfontosabb!

Lejegyezte:

Ivó Mária és Schmidt Antal

Egy bátor bajai vasutas, Rigó Ferenc emlékének

Vannak hősök, akiknek a tetteit országvilág ismeri, akikről az újságok beszélnek, akiknek az emlékét táblák vagy szobrok őrzik, s ha így van, bizonytalannal meg is érdemelték. Vannak más bátor, igaz hazafiak, akik csendben cselekedtek, tetteiket kevesen ismerik, és szerénységük tiltja a hírvést vagy a dicsekvést, de mikor cselekedni kellett, akkor jelen voltak, s nem féltek másokon segíteni akkor sem, ha tudták, hogy az számukra veszéllyel jár, s életüket vagy szabadságukat kockáztatják.

Egy ilyen szerény, bátor, önzetlen, segítőkész férfi, Rigó Ferenc haláláról értesültem szomorúan az elmúlt hónapban. A hírt fájdalommal vettem, mert régi kapcsolat fűzött hozzá, amely az idők folyamán barátsággá érlelődött.

Kapcsolatunk 1957 januárra nyúlik vissza. Rigó Ferenc akkor a vasútnál dolgozott, vonatvezetői tisztet töltött be a baja-hercegszántói vonalon. Ebben az időben mint a forradalom alatt szabadult politikai foglyot, már kerestek, hogy visszavigyenek a börtönbe. A forradalom bukása után sokáig vonakodtam elhagyni hazámat, szüleimet, szeretteimet, de végül is január végén rászántam magam a menekülésre. Az osztrák határ felé már nagyon veszélyes volt az átjutás, így Baján át Jugoszlávia irányát választottam. Akkor már Baján és a határsávban is komolyan ellenőrizték az utazókat, és sok disszidáló jelöltet el is fogtak.

Bajáig szerencsésen eljutottam, a legnehezebb azonban hátra volt, a jugoszláv határ megközelítése. Ekkor kerültem kapcsolatba Rigó Ferencsel egy ismerős révén.

Rigó Ferenc már többeknek segített lejutni a határhoz, s bár engem nem ismert, szívesen felajánlotta segítségét, ami számomra sorsdöntő volt.

Ezzel kapcsolatban Emlékezéseimből idézem az idevonatkozó részleteket.

„Az állomás közelében elváltam Jelicitől, hogy ne lássanak együtt bennünket. Ő előrement az állomásra, hogy vasutas ismerősének jelezze érkezésemet. Mikor az állomásra értem, Jelica egy vasutasal beszélt, majd felém mutatott és elment. Odamentem a vasutashoz és bemutatkoztam neki. Rigó Ferenc vagyok, válaszolta a kemény arcú, kissé sasorrú férfi mosolyogva. Megkért, hogy várjak egy keveset, míg leellenőrzi a vonatot. Ezalatt a sínek mellett sétálgattam, az állomás tele volt karhatalmistákkal és civil ruhás nyomozókkal, akik az utasokat figyelték. Baján erős volt az ellenőrzés, mivel a Jugoszlávia felé való disszidálás egyik központja volt. Az érkező és induló vonatokat körülvették, és minden utast igazoltattak. Aki gyanús volt, azt bevitték a rendőrségre. Nap mint nap sok embert fogtak el. Nekem jó alibi volt a vasutas egyenruhám, nem szólt hozzám senki. Nemsokára visszajött Rigó Ferenc, és beszálltunk a szolgálati kocsiba.

A vonat indulása előtt a karhatalmisták felszálltak és igazoltatták az utasokat, a szolgálati kocsiba nem jöttek be. Nemsokára megjelent a forgalmista, kezében az indító tárcsával. A mozdony élesen sípolt, a kalauzok füttye jelezte, hogy minden kész az indulásra. Kioldották a fékeket,

fellendült az indító tárcsa, a gőz süvített, mikor a „vezér” ráengedte a dugattyúkra. A mozdony feldohogott, megcsikordultak a kerekek, s a vonat lassan kihúzott a bajai állomásról. Akkor nem tudtam, nem utoljára indulok-e innen az ismeretlen jövő felé, ahonnan nem lesz visszatérés.

A hóborította fehér mezők némán aludták téli álmukat. A Bajai Szőlők állomáson a karhatalmisták még egyszer átvizsgálták a vonatot, utána folytattuk utunkat Mária-könyve felé. Ott megálltunk néhány pillanatra, hogy újabb utasok szállhassanak fel a paklikocsiba. Nem volt nehéz kitalálni, hogy ők is menekülők, és Rigó Ferenc vonatvezető jóvoltából kerültek a szolgálati kocsiba. Azért szálltak fel Mária-könyvén, mert ott nem volt igazoltatás. Egymás után maradtak el az ismert községek: Bátmonostor, Nagybaracska, Dávod. Közledeztünk a végállomáshoz, Hercegszántóhoz.

A téli nap már lemenőben volt, de még egyszer visszanézett, hogy utoljára lásson még magyar földön. A mozdony hosszan füttyentett, és délután fél öt körül befutott a hercegszántói állomásra.

A karhatalmisták már várták a vonatot, azonnal körülvették, és minden leszállót igazoltattak. Lehúzódtunk az ablakok mögül és izgatottan vártuk, mi fog történni. Mikor mindenki leszállt, a karhatalmisták ellenőrizték, hogy nem maradt senki a vonatban. Szívünk a torkunkban dobogott, vasutas barátaink igyekeztek nyugtatni bennünket, noha ők is izgultak, mert ha minket felfedeznek, akkor ők is lebuktak volna. Szerencsénk volt, mert a szolgálati

kocsiba nem jöttek be, így megúsztuk az igazoltatást.

Fél óra múlva minden elcsendesedett, a karhatalmisták elmentek. Vasutas barátaink szétnéztek az állomáson, minden rendben volt. Ferenc már előre megbeszélte Péterrel, egy váltóórrel, hogy kivezessen bennünket a faluból, és megmutassa az utat a határ felé. Este nyolc felé megérkezett Péter, összeszedtük a batyunkat, leszálltunk a vonatról, és nekikészülődttünk a nagy útnak. Megköszöntük Ferencnek a nagy és önzetlen szolgálatot, amit nekünk tett szabadsága kockáztatásával. Megöleltük egymást és kemény kézfogással búcsúztunk tőle, az utolsó magyar embertől, aki aggodva nézett utánunk, mikor Péter nyomában nekiindultunk a sötét éjszakának.”

Így segített annak idején Rigó Ferenc menekülő honfitársainak ismeretlenül, és minden érdek vagy haszon nélkül. Voltak hivatásos embercsempészek, akik jó pénzért vezették át a határon a menekülteket, ugyanakkor Rigó Ferenc és Péter (lám még a vezetéknevét sem ismerem) önzetlenül vállalták a kockázatot azért, hogy bajban lévő honfitársaikon segítsenek.

Több mint harminc évvel később találkoztam újra Ferencel Baján, hogy újból megköszönjem neki azt a nagy szolgálatot, ami egész további életemre kihatott. Ezután minden alkalommal felkerestem, mikor Baján jártunk, és igaz barátság alakult ki közöttünk.

Feri bátyám már nyugdíjban volt, és csendesesen, békésen élte napjait, szőlőjében dolgozott, míg egészsége engedte, majd az utolsó két-három évben már a betegség nehezedett rá, és csak családja szeretetét élvezte otthonában, egészen addig, míg januárban megtért az örök hazába, ahol bizonyára elnyerte az igaz embereknek járó jutalmat.

Életében nem írtam róla, mert tudom, hogy szerénységét sértette volna, hisz mindent, amit tett nem előnyökért vagy dicsőségért tette, csak hazafiságból és emberszeretetből.

1956 történetéhez Ő is hozzátartozik, mint mindazok a magyarok, akik fegyverrel küzdöttek a szabadságért, vagy a veszélyekkel nem törődve ápolták a sebesülteket, vagy más formában segítettek bajba jutott honfitársaiknak.

Feri bátyám, nyugodj békében, ez a pár sor pedig szolgáljon arra, hogy megmutassa igaz magyarságodat, bátorságodat és emberi nagyságodat.

*Kosztolányi Károly
Nancy, Franciaország*

Legenda a húsvéti nyúlról

Gyönyörű nyuszi volt. Bársonyos fehér bundájú, elegáns kis lény. Az orra hegye, a fülei és a lábai vége, meg a rövid farka tiszta fekete. Amikor először nyúltam felé, végigszimatozta a kezem, és arrébb ugrott.

– Nem szereti, ha simogatják – mondta a néni –, jobb, ha tetszik neki venni egy kis kosárkát is, úgy vigye haza.

A szolid árukapcsolás nem zavart, megvettem a kosarat, nyuszikám beleugrott. Varázslatos piros szeméből bizalom áradt.

– Ne tessék haragudni – folytatta a néni –, de adnék egy jó tanácsot. A nyuszi neve Szanti, érti is a nevét. Látja, ahogy kimondtam, máris felfigyelt. Mondja Maga is!

– Szanti, Szanti – ismételttem. A nyuszi felegyenesedett, füleit hegyezte és nézett.

– Nahát – szaladt ki belőlem a csodálkozás.

– Van még valami. Ha majd észreveszi, hogy Szanti el akar menni magától, tessék elengedni.

– Hogyan? – kérdeztem nevetve – Szanti nyuszi gondolkodik, aztán, ha megunt, továbbugrál? Csak nem gondolja, hogy kiengedem az utcára vagy a folyosóra? Egyébként is, honnan lehet észrevenni, hogy el akar menni? És hova is menne? Honnan hozta ezt a nyulat?

Titkokat sejtető csend után, halkán, fülembe súgva kaptam a választ.

– Szanti ősei a Himalája környékéről származnak, Tibetből. Szanti nem közönséges nyúl. Az ő családja lámakolostorban él, fogékony minden emberi szóra, zenére. De a legfontosabb: Szanti könyvbarát.

Most kell abbahagynom a kérdezősködést! – futott át bennem. Megszoktam a fantáziadús, spirituális ügyfeleket, s ennyi épp elég volt.

Hazavittem Szantit, nem simogattam, vártam a csodát. Még aznap jelentkezett is az első üzenet. Éppen írtam valamit, néhány lexikonkötet hevert az íróasztalomon. A könyvespolc legalsó sorából így hiányzott néhány, s Szanti felfedezte az üres helyet, beszimatolt, majd bebújt a könyvek mögé. Néha kikukucskált, aztán

kimászott, körbeugrálta a szobát, majd visszahúzódott a Bur-Don, Don-Fel, Fel-Gőz jelzésű kötetek helyére.

Napok múltán kiderült, hogy távollétemben Szanti fel tud jutni az íróasztalomra is, szimatolgatja az írógépet, indigót, papírt és az ott talált könyveket. Rájöttem arra is, hogy ha otthon vagyok, Szanti élénken figyel, hogy honnan veszek ki könyvet, s ha alulról a második-harmadik polcig talált üres helyet, felugrott, áttelepült oda. Ily módon végiglakta az ókori irodalom klasszikusait, Dumas és Balzac összes műveit, a verses antológiákat és a tibeti misztériumokat.

Egyébként nem volt vele semmi baj. Tiszta nyuszi volt, keveset evett. Néha nyöszörgő hangot adott, és hosszan várta, mit válaszolok.

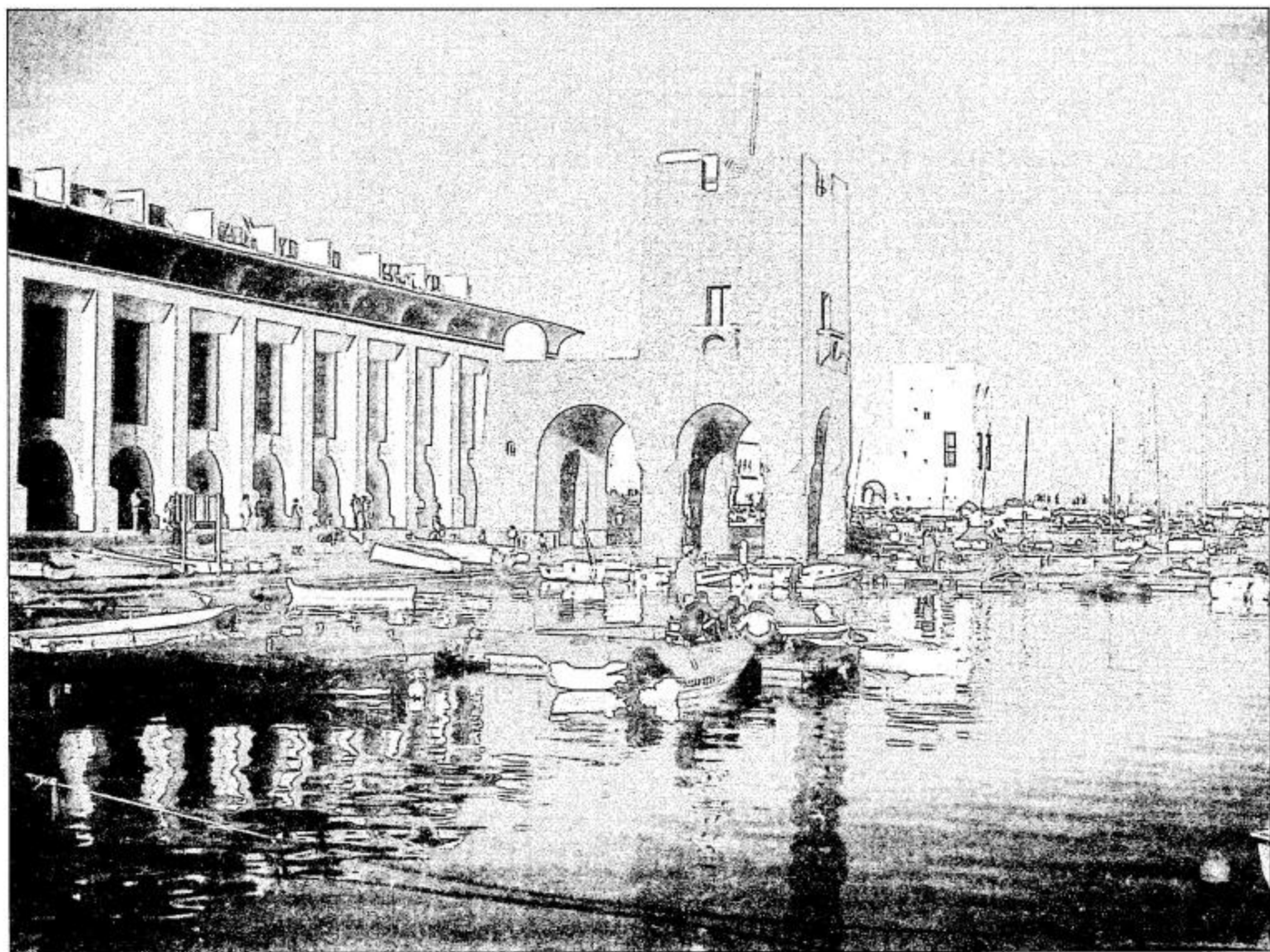
– Igazad van, Szanti – mondtam ilyenkor, ami megnyugtatta.

Szomszédom, a bölcs orvos természet-tudományos rejtélyként kezelte Szantit. – Tegyük próbára – mondta. Egyik nap nyitva hagytam a lakásajtót, Pali barátom is az övét, és közömbösséget színelve lestük Szantit. Meglepően gyorsan reagált. Kiugrándozott a folyosóra, átment Palihoz, bujkált, szimatolt, majd visszajött. Többször kísérleteztünk, de nem maradt nála. Játékunkat felfedezték a ház lakói, mások is kitérték a szobaajtót. Szanti bekukkantott ide is, oda is, de mindig visszajött hozzám.

Egyik nap megjelent a végzet. Fialat tanárnő, csinos, elvált asszony költözött az emeletünkre. Hamar megtudta a játékunkat, ő is kitérte ajtaját. Szanti átbaktatott, ellenőrizte a könyvespolcot, talált üres helyet, és ottmaradt. A tanárnő két hónap múlva férjhez ment egy külkereskedőhöz, akinek Nepálban akadt munkája. Elutazásuk előtt a ház minden lakója kitérte ajtaját, mert Szanti illően elbúcsúzott mindenkitől. Utoljára hozzám is bejött.

– Hazamegyek. Ugye megérted? – mondta. De nálad volt a legjobb. Ezt mondta. A többiek is hallhatták volna, de nem figyeltek oda. Csak én tudom. És várok.

Rapcsányi László

Emlékek egy boldog emigrációból II.

Időzzünk el még egy kicsit Bumedien-nél. Elsősorban azért, mert algériai életünk kezdő lépéseinél ő volt az ország miniszterelnöke, a valóságos és a szimbolikus hatalom egyszemélyes képviselője, a muszlim népvezér. Mindig látható és hallható orákulum. Ő volt Algéria „háromas forradalmának” meghirdetője és kivitelezője. Tehát a nagyipar megteremtője, az agrárforradalom és a nemzeti kultúra fejlesztője. Az idő tájt ezek a meghatározások még hitelesen szóltak, bár egy friss és tapasztalatlan külföldi számára sokkal érdekfeszítőbbnek tűnt a muzulmán típuskeresés, a kapcsolatok rafinériájának kiismerése, vagy éppen a baloldaliság és a kőkemény vallásosság együttélésének értelmezése a

hatalomgyakorlás különböző régióiban. (A Bumedien nevet az iszlám egyik legnagyobb mágrebi képviselője viselte a XII. században, Huari pedig fenyegető, beduin lovast jelent. Az elnök eredeti neve Mohamed Buharruba.)

Az ország történetének különleges szakasza zárult le halálával, de mindenesetre egy egészen más korszak kezdődött. Ennek első harmadában jelen voltunk. Aztán elvesztettük a fonalat és – Európával együtt – inkább a szépre emlékezünk.

Algéria történelmének felidézésénél villanásokban emlékezem. Önkényesen választottam ki az 1830-tól 1990-ig terjedő időszakot is, mert úgy érzem, hogy a jelenkor historikus előkészítésében ez a másfél

évszázad volt a meghatározó. (Érdekes, hogy amit átéltünk és amit személyesen regisztrálhattunk emlékezetünkben, az most bizonytalanná vált, szinte áttekinthetetlen. Ami pedig már írott történelem, az logikusnak és hitelesnek tűnik.)

Még mielőtt visszahajóknánk a kalózkodások vizeire, elmesélem életem első repülőútjának történetét. Nem minden alap nélkül teszem ezt, hiszen ennek során csaknem egész Kelet-Algériát áttekinthettem. Láthattam a tengert, az Atlasz havas csúcsait, a legtisztább pillanatokban pedig a Szahara vöröslő homokját. Átrepültünk Kabylia felett, és a látóhatár délkeleti peremén barnáskék nagy színfoltokban emelkedett az Aures hegység, ahol a római csá-

szárságtól napjainkig rengeteg pengeváltás zajlott, döntően ez a terület volt a történelmi események helyszíne, a nagy csatátér.

Ma már – a csendes beletörődések állapotában – nem idegenkedek a légi közlekedéstől. De annak idején komoly elhatározásom volt, hogy soha életemben nem ülök repülőre. Úgy éreztem, hogy az anti-gravitációs küzdelem csak technikai virtus, amely az esetek többségében sikeresen végződik ugyan, de statisztikai végkifejelete mégiscsak a szerencsétlenség.

Ez a történet is még Bumediennről jutott eszembe, róla nevezték el ugyanis a főváros repülőterét. Egy csoportos megrendelés átvételére váratlanul Konstantinba kellett utaznom, az ottani híres rézművesek egyikéhez. Ezt az utat egy nap alatt autóval megjárni szinte lehetetlenség volt, már csak a rendkívül hosszú magas hegyi út miatt is. Ennek a több mint ezer kilométernek repülő kellett.

A jegy beszerzése családon belül bonyolódó meglepetés volt, mintegy belépőként az Air Algeri törzsutasainak táborába.

Az ominózus reggelen némi szorongások közepette beültem egy karcsú Boeing 727 fedélzetére. A masina az Orán–Alger–Konstantin–Annaba útvonalon közlekedett, oda-vissza, annyiszor, ahányszor a 24 órából futotta. (Algéria tengerpartja csaknem 1200 kilométer.)

Néhányezer méterrel a légifolyosó alatt egy vasúti sínpar is átszeli az országot, nyugat-keleti irányba. De ez a vasút olyan integetős, leugráló és főleg várakozós szerelvény, türelmes és elnyúlhatatlan embertömegek mozgására.

Már kb. másfél órája üldögéltem századmagammal a gépen, amikor az egyik hajtómű alá szerelőállványt toltak. Az ország polgári légi flottájának akkor kizárólag Boeingjei voltak, még amerikai személyzettel és szerelőkkel. Mindezekkel együtt háromórás késéssel startoltunk, de egy jó félóra múlva már megkezdtük a leszállást. Felülről kémlelve a tájat úgy éreztem, hogy odalent még egy sárkányrepülőnek sincs hely, nemhogy ennek a behemót gépmadárnak. Szerencsére mégis volt, és én lényegében kellemesen csalódtam. De az út még nem ért véget. A jegyváltás természetes velejárója az a bizonytalanság maradt, hogy visszafelé eleve csak várakozó listára (list d'attend) került az utas, vagyis csak azután tudott otthon nyugovóra térni, ha majd valamikor felfért a gépre.

A rézművesnél hamar végeztem, és gyönyörű, de nehéz rakományommal egy órán belül újra a repülőtéren álltam, majd ültem és végül feküdtem. Nem nyújtom az esemé-

nyek taglalását, de annyit előre elárulok, hogy csak a következő nap reggelén sóhajthattam fel a főváros repülőterének betonján.

Az biztos, hogy légi beavatásom óta ha nehéz, kilátástalan és veszedelmes percei, órái, napjai voltak életünknek, akkor mindig e rosszemlékű várakozó listára regisztráltuk magunkat.

A konstantini várakozás óráiban komoly vészhelyzeteket éltem át. Általában óránként egy tömegverekedést például. Ezek az éppen érkező gép néhány üres helyéért törtek ki, és csak azért nem okoztak nagyobb kalamajkát, mert akkor még nem volt divat a lövöldözés és a robbantás. Az oxigénhiányos komoly melegben nem lehetett pontosan eldönteni, hogy ki alszik és ki ájuldozik. A gyerekek bírták legjobban. Ronggyá gyűrődött európai turisták és üzletemberek már régen kimerülten heverték a hatalmas csarnok mozaikburkolatán, amikor ők még vidáman cikáztak a „holttestek” között. Csapzott anyjukhoz rohantak időnként, ittak, vagy éppen szoptak egy keveset, aztán újra nekikezdték eszeveszett rohangálásaiknak. Egyszer-egyszer kómaszerű mély álomba zuhanva átadták helyüket az újrakedőknek.

Az apák hűvös nyugalommal beszélgettek, vagy újságot olvastak, de amint megszólalt a hangosbeszélő, és egy járat érkezését jelezte, felugrottak, átvették magukat a legközelebbi pulton, és ordítózással, vagy alkalmi fojtogatásokkal igyekeztek helyet biztosítani a felszálláshoz. Nem nehéz kitalálni, hogy a legutolsók között kerültem a gépre.

A repülés kaland után kanyarodjunk vissza a XIX. század elejére, amikor az európai hatalmak egyre türelmetlenebbül követelték az algéri kalózfészek felszámolását. 1816-ban Anglia és Hollandia flottája lord Exmouth parancsnokságával megtámadta Algirt, lerombolta parti lövegeit és kikényszerítette a keresztény foglyok szabadon bocsátását.

De Algériának is volt elszámolnivalója. Főleg Franciaországgal szemben, melytől azokat a hiteket követelte, amelyeket a forradalom és a napóleoni háborúk idején nyújtott gabonaszállításával. A francia állam ugyanis csak a közvetítő kereskedőknek fizette ki a jutalékot, a dejenk járó tartozás kiegyenlítését viszont halogatta.

Amikor 1827-ben egy ez ügyben történt megbeszéléskor Husszein dej legyezőjével meglegyintette az illetlenül viselkedő francia konzult, Párizs még nem reagált a történetekre. Három évvel később azonban „a legyezőtűtésből” hadüzenet lett. Franciaország a nemzet becsületén esett sérelmének

minősítette az incidenst, és háborút indított Algéria ellen.

Az expedíciós hadtest készülődése 1830. január 31-én kezdődött, és a hatalmas hadiflotta több száz hajóval és 37000 emberrel május 18-án futott ki Toulonból. Június 13-án érkezett az észak-afrikai partokhoz. A támadó sereg Algirtól nyugatra Sidi-Ferrouche-nál szállt partra, és július 5-én már elfoglalta a fővárost. (A partraszállás helyszíne fényképen itt látható. Május jachtkikötő, luxusszállodák helyszíne és nagyszerű strand. Az évek során megszámlálhatatlanul sokszor partra szálltunk itt, nehéz fegyverzet nélkül gumimatracon vagy vízbiciklin.)

A tengerparti gyors sikerek után a francia hadsereg egyre erősebb ellenállásba ütközött. Ennek hatására Lajos Fülöp király – 1831-ben – megalakította az idegen légiót, amely Franciaország valamennyi gyarmati háborújában részt vett.

Az ellenállás a nyugati országrészben volt a szervezettebb és erősebb. A fegyveres csoportok élén Abdel-Kader emír állt, akivel a franciák békekötésre is kényszerültek. Csak 1847 decemberében adta meg magát. Ezzel fejeződött be Algéria katonai meghódításának első, döntő szakasza. (A hírneves emír lovas szobra ma a főváros egyik szép, tengerparti sétáló utcájában áll. Silány ólomkatona)

A törzsi alapokon szerveződő fegyveres ellenállás letörése még évtizedekig tartott, a déli területek és a szaharai oázisok meghódítása csak a századforduló éveiben fejeződött be.

Algéria a múlt század hetvenes éveitől néhány évtized alatt telepes gyarmattá vált. A telepések Franciaországból és a környező európai mediterrán országokból érkeztek. Számuk az 1950-es években elérte az összlakosság 10%-át. Gyümölcs, zöldségfélék és a bor termelésére rendezkedtek be. Csak szőlőt 400000 hektáron műveltek és évi 19–20 millió hektoliter bort termeltek. Ennek a hatalmas mennyiségnek döntő többségét elsősorban Franciaországba exportálták.

Az antikolonialista mozgalom viszonylag későn, csak az 1920-as években tömörült politikai szervezetté. (Észak-Afrikai Csillag – Etoile-Nord-Africain-ENA. Párizs 1926.) A szervezet befolyása az 1930-as évek elején terjedt át Algériára, akkor, amikor a gazdasági világválság következtében elbocsátott munkások visszatértek hazájukba.

Ezekben az években kezdett markáns formát ölteni a mohamedán hittudósoknak, az ulemáknak vallási-kulturális reformmozgalma, és algériai szövetségük is megalakult.

A franciaországi népfrent megerősödése (1936) kedvező körülményeket teremtett a nemzeti mozgalom számára. Megalakult a Muzulmán Kongresszus, amelynek tagjai az ulemák, a kommunisták és a szocialisták voltak, az asszimiláció híveivel. Az ENA hivatalosan nem vett részt a szervezetben, mi több, 1937-ben fel is oszlott, és a népfrenttal szembe helyezkedve, belőle fejlődött ki az Algériai Néppárt. (Parti du Peuple Algerien – PPA) Ez a vallási motívumokkal áthatott, nacionalista tömörülés kolonialistának bélyegezte a baloldalt, de a marxizmus elárulásával is vádolta. 1939-ben a francia kormány salamoni döntést hozott: a néppártot és a kommunista pártot egyaránt betiltotta, vezetőiket bebörtönözte.

E rövid történeti visszatekintés során Ferhat Abbas nevét feltétlenül meg kell említenem. Elsősorban azért, mert az asszimiláció híveként egy független, de Franciaországgal föderatív kapcsolatban lévő demokratikus Algériát követelt. („Ez az Algéria muzulmán nemzet, nem Franciaország: nem lehetséges, hogy Franciaország legyen és nem akar Franciaország lenni”).

Algéria a II. világháborúban az antifasiszta mozgalom oldalán állt és a katonai megmozdulásokban 300000 algériai tevékenyen részt is vett. Abban a reményben természetesen, hogy a fasizmus összeomlását követi majd a gyarmati rendszer felszámolása. Ebből persze nem lett semmi, hiszen 1947-ben új alaptörvényben rögzítették, hogy Algéria továbbra is Franciaország integráns része. A fegyveres harc lehetősége ebben az időben kezdett érlelődni, amit csak erősített az egyiptomi forradalom győzelme 1952-ben, majd a francia hadsereg veresége Vietnámban 1954-ben.

Az 1954–1962-ig tartó nemzeti felszabadító háború egyik lehetséges parányi következményeként „emigrálhattunk” Algériába. Bár csaknem 25 év telt el kiutazásunkig 1954 november elseje óta, mégis szinte a frissen átalakult Algéria kellős közepébe pottyantunk. Eufórikus biológiai reprodukcióba, az olajgazdagság ellentmondásos infrastruktúrájába, lefejezett keresztény templomtornyok, elhagyott farmer gazdaságok közé. Óriási gyárak, rengeteg iskola és gyermekhadak közé. Lármasan kiáltott az imára hívás, reménytelen bürokrácia szorongatott. Abszolút hiánygazdaság volt, és – mondanom sem kell – elláthatatlan betegtömeg. A függetlenségi háború hőseinek nevét utcák és közintézmények őrizték. A túlélő kisebb hősök pe-

dig közöttünk éltek, helyesebben mi tűntünk fel ritkán közöttük, mert ők nagyon sokan voltak.

Két fiunk a Bachir Ibrahimról elnevezett iskolában kezdett arabul és franciául tanulni, és bizony nem hosszú idő alatt megejtő eredetiséggel interpretálták a Koránt. Elképzelhető, hogy a névadó mohamedán hittudós és forradalmár tett egy néhány óvatos fordulatot sírjában, amint kilesett a megújult világba, és felfigyelt az újabb töltésű asszimiláció jeleire.

A tisztelt Olvasó ne vonja kétségbe az itt emlegetett nevek hitelességét, csak annyit értsen meg, hogy a csodálatosan tipikus Rue Larbin vagy a Diduch Muradról elnevezett jellegzetes fővárosi utcákon ezredszer végigsétálva az is eszünkbe jutott, hogy az 1958 májusi szélsőjobboldali algériai puccs a IV. Köztársaság bukásához vezetett.

De Gaulle 1959. szeptemberi sajtókonferenciáján elismerte az algériaiak önrendelkezési jogát, majd 1960-ban Algériába látogatott. Ugyanez év december 20-án az ENSZ közgyűlésének határozata is elismerte az algériaiak jogát az önrendelkezésre és a függetlenségre.

1962 március 18-án írták alá Evianban a két ország kapcsolatát szabályozó egyezményeket és a másnap életbe lépő tűzszünetről szóló megállapodást.

Április 8-án Franciaországban, július elsején pedig Algériában volt népszavazás. Ezeknek eredménye alapján is július 5-én deklarálták a független Algéria megalakulását.

*Kép és szöveg
Vajtai István*

(folytatjuk)

Adalék páter Erdősi életútjának történetéhez

A Honpolgár februári számában írtam a branyiszközi ütközetről, és ebben megemlítettem Erdősi Imre táborigaznád elnevezését is. A lap megjelenése után megkeresett egyik kedves bajai olvasónk, Füleki Gyula. Észrevételezte, hogy a honvédtisztje avanszó szerzetest premonstreinek mondom, holott piarista volt. Olvasónknak igaza van. A korabeli forrásműből átvett adat hibás; Erdősi valóban kegyesrendi atya volt.

Füleki úr középiskolai tanulmányait a piarista rend kecskeméti gimnáziumában végezte el; 1962-ben érettségizett. Páter Erdősi – aki civilben magyar, német, latin, görög szakos tanár volt – ebben az intézetben oktatott 17 éven keresztül. Pontosabban: házfőnöke volt a kecskeméti klastromnak. A Branyiszkónál vitézkedő harcos lelkipásztor hírneve fennmaradt Kecskeméten, és emlékéét tisztelettel ápolja a szerzetesi és diákközösség. Olvasónk több dokumentumot is összegyűjtött a hajdani szabadságharcosról, akiről parancsnoka – a tábornokká előléptetett Guyon így vélekedik: „Egy zászlóaljért nem adnám ezt a papot! Neki köszönhetem a diadalt!”

A tót származású (eredeti neve:

Poleszni) rendfőnök 1861-es kinevezése önmagában is elgondolkodtató esemény. Igaz, Bach már bukott miniszter, és a solferinói csatavesztés az Ausztriai Házat alapjaiban rendítette meg. Ám előtte vagyunk még Königrätznek, és Bécsnek még hat évig kell puhulnia, hogy felismerje a kiegyezés kényszerét. Abból a tényből, hogy a feszülettel rohamot vezénylő honvédelkészt 12 év múltán a kecskeméti rendház élére állítják, merészség lenne arra következtetni, hogy a piaristák magyarországi vezetői kimondottan keresték a bécsi udvar kegyeit. De ez még csak a kezdet. Kalazanti Szent József (a rendalapító) e rakoncátlan gyermeke a császárhű lelket mélyen sértő cselekményre ragadtatta magát. Az atya zsinóros atillában és sarkantyús csizmában sétálgatott Kecskemét utcáin, valamint a fekete-sárga lelkületű alattvalók érzékenységének tyúkszeméin. A kecskeméti civisek nagy gyönyörűséggel szemlélték a rendfőnök úr kurucos parádézását.

A herculesi termetű pap látványa – aki nek sujtásos mentéje szerfelett emlékeztetett a honvédtiszti egyenruhára – bizonyá-

ra bosszantotta a császári tisztviselőket. Úgy látszik azonban, ekkor már óvakodtak attól, hogy a nagyteknélyű rend helyi főméltóságával tengelyt akasszanak. Igaz, Erdősi főtisztelendő úr szóbeli közléseit tekintve szerfelett zárkózott ember volt. Bár tíz csatában vett részt – természetesen nem fegyverrel, hanem lelki segélyszolgálatot teljesítve – háborús emlékeiről soha szót nem ejtett. Magatartását szerény természetével magyarázhatjuk, hiszen 23 év-

vel éli túl a kiegyezést, így módja lett volna hősi és kalandos múltjának elmondására. Nem tette meg. Rendtársai azonban minden február 5-én (a branyiszközi győzelem napja) felkeresték szerény szerzetesi cellájában, hogy ezt a nem csak temetere nézve nagy embert meleg szavakkal felköszöntsék. Emlékét Kecskeméten a Jókai és Erdősi utca találkozásánál elhelyezett márványtábla örökíti meg.

A múltunkat őrző kőlapok akkor töltik

be hivatásukat, ha tartalmuk bevésődik olvasóik emlékezetébe. Mint Füleki úr jelentkezése mutatja, a kecskeméti fekete márványtábla betűi a szívekbe is beleíródtak. Örülök, hogy ezt tapasztalhattam, hiszen ezekből az emlékrészletekből rakódik össze az, amit nemzettudatnak nevezünk. Ezúton is köszönjük Olvasónk jelentkezését és értékes közléseit.

Dr. Dániel József

A „villanyhálózat” fejlődése Baján

2002. február 13-án volt 75 éve annak, hogy Baján először felgyulladt a villanyfény. Amint a Bajai Honpolgár februári számából kiderült, az évforduló alkalmából egy üzemtörténeti kiállítás megnyitásával emlékezhettünk meg a bajai villamosenergia-szolgáltatás múltjáról.

Ez a szakmai önéletrajz megérdemelten képviseli a helyi áramszolgáltatás történetét, amelyben a kortárs és a fiatalabb generációk egyaránt megjelölhetik egy életút mélyen emberi üzeneteit, illetve egy hivatás vagy az elhivatottság szépségeit.

A megnyitóbeszédet Petri Pál, a DÉMÁSZ nyugalmazott vezérigazgató-helyettese, a bajai üzem volt főmérnöke tartotta.

A kiállítás megnyitóján elhangzott személyes emléken alapuló előadás bővített változatával szeretném az olvasókat megismertetni.

Hiezl József

Ahogy én emlékszem...

Első emlékeim közé tartozik, hogy Baján a Madách Imre utcában laktunk anyai nagyszüleim házában, egy külön álló kis lakásban. Nagypámék is, mi is petróleummal világítottunk. Az asztalon álló, folyton füstölő lámpához hajolva olvasta föl nekünk édesanyánk az Én Újságomból az újra meg újra hallani kívánt történeteket.

A nagy utcai lakást Kiss Á. József tanár úr és családja lakta. Tanár bácsi – a gyákorta náluk lábatlankodó kis gyerek jogán így szólíthattam – a Tanítóképző fizika tanára és igazgatóhelyettese volt. Az ő lakásukban gáz világított. A szomszéd ház falán, éppen szemben a Kádár utcával, egy utcai gázlámpa is volt. Minden este jött egy bajuszos bácsi, vállán hosszú rúddal, amelynek végén valami kékes lánggal égett. Ezzel felnyúlt és meggyújtotta a lámpát. Hogy mikor, ki oltotta el, soha sem láttam, én olyankor még mindig aludtam.

Már elmúltam négy és fél éves. Az egyik késő őszi napon óvodába menet láttuk, hogy munkások szorgoskodnak utcánkban. A túloldali járda mellett szép sorjában keskeny, mély gödröket ástak. Örültem a kidobált sok sárga földnek, milyen jó lesz

abban homokozni – gondoltam. Arról meg éppenséggel meg voltam győződve, hogy azért alakítják lépcsőzetesre a gödrök egyik oldalát, hogy mi gyerekek le-fel mászkálhassunk. Azután megnyújtott szekereken nagy póznákat hoztak. Ezeket hosszú, vékony rudak segítségével a gödrökbe állították, miközben a bácsik egyike hangos „Hóóó-rukk” és „Na egyszerre” kiáltásokkal buzdította a többieket. A földet visszalapátolták, és jól ledöngölték, majdnem eltűnt mind, amivel én játszhatni reméltem.

Néhány bácsi görbe, karmos vasakat szíjazott lábaira, azok segítségével könnyedén felmáztak az oszlopokra. Csodáltam ügyességüket. Akkor meg nagyot kacagtam, amikor lábukon e vasakkal furcsa kacsázó járással mentek a következő oszlophoz. Az oszlopokat megfűrták, és pipa alakú vasakat csavartak be, amelyek végén fényes porceláncsigák voltak. Édesanyammal azokon gyakoroltuk a számolást: fölül három barna, kissé lejjebb öt fehér volt. Majd drótokat húztak ki, és megfeszítve föl kötötték a porceláncsigákra. A fényes drótok az őszi napfényben úgy ragyogtak,

mint nagyanyám rézbográcsa, amikor lekvárfőzéshez előkészítette.

Házunkkal rézsút, szemben a Kádár utca betorkolásához, olyan oszlopot állítottak, amelynek két terpesztett lába volt, középen összekötve. Édesanyám magyarázta, hogy olyan, mint a nagy A betű. Erre az oszlopra lámpát is szereltek, kevésbé díszeset, mint a szomszédos házon lévő gázlámpa. A felül zöld, alul fehér tányér közepébe valamit becsavartak. A szerelő bácsi azt mondta, hogy az a villanykörte, s megmutatta, hogy benne az az alig látható vékony kis szál fog világítani.

Azután a szerelők tovább mentek a következő utcákba. Elmúlt a karácsony, az újév, többször leesett, s elolvadt a hó. Míg nem egy este kigyulladt valami abban a villanykörte nek nevezett üveggömbben ott az utcasarkon. Attól kezdve minden éjjel az világított, és a nagybajuszos gázlámpagyújtogató nem jött többé.

14 évvel később Horváth Iván igazgató úrtól tudtam meg, s azóta rögződött tudatomban, hogy 1927. február 13-át írtak akkor. Azóta van Baján áramszolgáltatás.

Kiss Á. József tanár úr jó pedagógus-

ként állandóan oktatni igyekezett. Sokszor mondogatta, milyen nagy dolog, hogy végre Baján is van villany, meg hogy ügyes ember Borbíró (Vojnics) Ferenc polgármester, és szakértő mérnöke Horváth Iván, a villamos művek igazgatója. Sokat köszönhetnek nekik a bajaiak.

Tanár bácsiék hamarosan be is vezették a villanyt lakásukba. Az oszlop és házunk között is kifeszítettek két szál drótot. Az előszoba falára fölcsavaroztak egy fatáblát, rajta két fekete dobozzal. Az egyikről azt mondták, hogy az a villanyóra, amely mutatja, mennyi fogyott az áramból. A helyiségek falára szépen vízszintes és függőleges sorban üvegcsigákat csavaroztak, ezekre erősítették fel az összesodort villanyvezetékét. A szerelő bácsi megmutatta, hogy kívül szürke cérna, olyan, mint a cipőpertli, alatta gumi, annak belsejében több szál vékony drót van, abban fog folyni az áram. Nem értettem, hogy mi az az áram, meg hogyan folyik, hiszen a vékony drótokban lyuk sincs, mint kutunk kifolyócsövében, amiből a víz folyik ki.

A helyiségek mennyezetéről lámpákat lógattak le, a konyhában egyszerű zománccernyőset, a szobákban díszes üvegburást, vagy mai szemmel giccseseket tele függő üvegyönggyel, csillogó üvegprizmákkal, s mindegyikben az a titokzatos valami, az üvegburába zárt csoda, a villanykörte. Sámliára állva elértem az ajtók mellé szerelt kapcsolókat, s micsoda boldogság volt, amikor elcsavartam a kapcsoló fülét, és felgyulladt a villanyfény! A petróleum- vagy gázlámpát soha sem engedték gyereknek meggyújtani, lám a villanyt szabad. (Érdekes a szóhasználatra is felfigyelni: a petróleum- és gázlámpát meggyújtottuk, eloltottuk, a villanyt felgyújtottuk, leoltottuk, de úgy is mondtuk: felcsavarjuk, lecsavarjuk, vagy felkapcsoljuk, lekapcsoljuk. Csak később terjedt el a szabatos bekapcsoljuk, kikapcsoljuk kifejezés.)

De mi is ez a csoda, a villany? Tanár bácsi próbálta megmagyarázni, hogy messze, túl a Dúnán hegyek vannak, azokban szén, amit a bányászok verejtékes munkával felszínre hoznak. A szenet elégetik, a meleggel gőzt fejlesztenek. A gőz erős, nemcsak a fedőt emelgeti, hanem gépeket is tud hajtani. Ezekben a gépekben lesz az, amit elektromos áramnak, villanynak nevezünk. A mi villanyunkat egy Komló nevű faluban fejlesztik, és onnan vezetékeken hozzák ide. No, ahhoz még évek keltenek, hogy ezt valahogy megértsem!

A mi lakásunkba a következő évben vezették be a villanyt, mire iskolába kerültem,

és első házi feladatként három sor O betűt kellett írni, ahhoz már villany világított.

A Tanítóképző gyakorló iskolájába jártam, ahol minden évben megünnepeltük a madarak és fák napját. Az egyik évben a dunántúli hegyekbe kirándultunk vonaton. A „kis tanító bácsik” mutatták, hogy a vasúti töltést követő vezetéken, a nagy fehér szigetelőkre kötött drótokon jön a villanyáram Bajára, meg hogy a hegyoldalon, ahol a forgó kerekek látszanak, ott vannak a bányák, a völgyben a vasútállomás mellett a magas kémény és a gőzölgő torony, ott az erőmű, ahol az áramot fejlesztik.

Első gimnáziumi év után kiscserkészként a Vénduna partján táboroztunk, utána a Duna-hídon át jöttünk haza. Őrsvezetőink figyelmeztettek, hogy csak az északi oldalon maradjunk, mert a híd déli oldalán konzolokon van a város áramellátását szolgáló 35 kV-os vezeték, amelynek „megközelítése és érintése életveszélyes!”

A gimnázium VII. és VIII. osztályában tanultunk fizikát. Csaplár Konrád tanár úr, látva érdeklődésemet, „tanársegédnek vett maga mellé, azaz én segédkeztem a kísérleteknél, s az én feladatomból volt a szükséges eszközöket kihozni a szertárból, majd visszavinni. Az állandóan új kísérleti eszközök elkészítésén fáradozó Varga Virgil tanár úrnak nagy segítségére volt az iskola pedellusa, Inczédy Ágoston, akiről megtudtam, hogy 1932-ig a Városi Gáz- és Villamosművek szerelője volt, aki részt vett a villanyhálózat kiépítésében, de elérte a villanszerelők gyakori betegsége, a sok oszlopmászás és hidegben végzett munka miatti láb- és derékfájás. Emiatt kellett szép mesterségét abbahagynia. Szerinte az akkori jó hálózati villanszerelőnek értenie kellett a műszerész, lakatos, kovács, ács és kőműves mesterség bizonyos fogásaihoz is. Szakmai képzésük is ilyen sokoldalú volt. Inczédy bácsi hívta fel a figyelmemet arra, hogy egy magas, vékony fiúnak, aki két osztállyal jár felettem, és társai Vicsorinak becézik, édesapja Horváth Iván, a Városi Gáz- és Villamosüzemek igazgatója. Gyula érettségi után gépészmérnöknek tanult, így amikor én is a Műegyetemre iratkoztam be, tőle kértem tanácsot és eligazítást. Büszkén mutatta, hogy édesapja körzőkészletét, tuskihúzóját és logarlécét használja.

1935-ben épült a Munkácsy, Kölcsey és Madách utca találkozásánál kialakult jellegzetesen bajai téren az úgynevezett téglállomás. Ennek bejáratí ajtaja fölé Nagy András városi főmérnök tervei szerint domborművet tettek, amelyen egy kar látható, az ököbe szorított kéz villámokat

tart. Ifj. Éber Sándor rajztanáruk egyik művészettörténeti órán kérdésünkre elmagyarázta, hogy ez azt jelképezi, hogy az emberiség az elektromosságot uralni tudja, és ez azok munkájának az elismerése, akik a villamos energiát a társadalom hasznára fordítják.

Az első műegyetemi évem tanulsága volt, hogy az elmélet mellé gyakorlat is kell, és hogy ösztöndíjamat további jövedelemmel kell kiegészíteni. Így, amint vizsgáim után hazaérkeztem, másnap már Horváth Iván igazgató úr elé álltam azzal a kérelemmel, hogy alkalmazzon a nyári hónapokra. A BAVÁK első főmérnöke, Illei Jenő előző évben meghalt, utódja Péch Endre még el sem foglalta igazán munkahelyét, máris behívták katonai szolgálatra. A műszaki és szerelő állományból is sokan katonáskodtak akkor, így igazgató úrnak jól jött az olyan kis segítség is, amit én, a még keveset tanult és tapasztalatlan gépészmérnöki hallgató nyújthattam.

Balogh Jolánka egyedül volt akkor a Vidéki Üzemvezetőségen, elsősorban neki kellett segítenem a műszaki adminisztrációban. Másik állandó feladatomból volt, hogy a baranyai községek hálózati rajzait összehasonlítsam a valósággal, a bővítések és változások elmaradt átvezetéseit pótoljam. Az igazgató úr vidéki útjaira gyakran magával vitt. Ilyenkor, amíg ő a kis Steyer autót vezette, én mellette ülve az út melletti villanyvezetéseket figyeltem, nincs-e javítást igénylő hiba? Az egyébként zárkózott, szűkszavú igazgató úr ilyenkor állandóan a vállalatról beszélt, így ismertem meg a BAVÁK addigi történetét és a jövő terveit.

Bár Baján a jól működő gázgyár ellátta a belváros közvilágítását és a módosabb lakásokat, a villamos szolgáltatás igénye már a század elején fölmerült. Eleinte önálló villanytelepet akartak, s 1913/14-ben el is fogadták a Ganz gyár 2x300 LE-s dízel erőműre vonatkozó ajánlatát. Ennek megvalósítását azonban a kitört világháború és az azt követő szerb megszállás megakadályozta. A 20-as évek elején az akkor meglévő Posztógyár erőtelepéről akarták kielégíteni a városi igényeket is, majd a Spitzer-féle gyártelepen tervezett Tifagyári erőmű került szóba. Ekkorra már a nagyobb bányae erőművekből történő távvezetékes villamosenergia-ellátás vált korszerűvé. 1924-ben tárgyalást kezdtek a Salgó Máza-szászvári erőművéből történő áramvásárlásról. Máza és Bátaszék között azonban nem találtak megfelelő nyomvonalat a létesítendő 35 kV-os távvezetéknek, így Szekszárddal közösen kellett volna távvezetékét építeni. Az érdekeltekkel folyta-

tandó tárgyalások annyira elhúzódtak, hogy Borbíró (Vojnics) Ferenc polgármester és szakértője, Horváth Iván a Pécsújhegyi és Komlói erőművekkel is tárgyalást kezdett. Végül az állami tulajdonú Magyar Királyi Komlói Kőszénbánya Hivattal sikerült kedvező megállapodást kötni. Az erőműben szükséges feltranszformáló állomást az erőmű fizette, ehhez azonban a pénzt Baja város kölcsönözte a villamosítás céljára felvett Speyer-féle dollárkölcsönből.

A város villamosítását akadályozta a gázgyár koncessziója, amely közvilágításra és vezetéképítésre kizárólagos jogot biztosított. E problémát úgy oldották meg, hogy a város 1923. december elsejével megvásárolta a gázgyárat, és 1926. április 20-án Városi Gáz- és Villamosüzemek, Baja néven a város közönsége tulajdonában lévő céget alapított a gáz- és villamosenergia-szolgáltatás harmonikus megoldására.

1926. július elsején volt a 35 kV-os távvezeték nyomvonalát jóváhagyó közigazgatási bejárás, október 13-án állították fel a városi elosztóhálózat első oszlopát, és 1927. február 13-án este bekapcsolták a villanyt a városban. A város vezetősége és az üzem igazgatósága mindig arra törekedett, hogy a nagy költséggel megépített távvezeték és transzformátorállomás ne csak a város, hanem egész környéke villamosítását is szolgálja. 1928–29-ben Pécsvarad és Véménd környékén 17 baranyai községben indították meg az áramszolgáltatást, biztosítva ezáltal, hogy e két kirendeltség személyzete a távvezeték felügyeletét, karbantartását, az esetleges üzemzavarok gyors elhárítását is elvégezze.

1927-től Bátaszék község villamos üzeme, 1928-tól a bonyhádi Transzdanúbia is e távvezetékéről vette a villamos energiát. A Kalocsai Villamossági Rt. is belátta, hogy át kell térnie áramvásárlásra, kiépítette a Baja–Kalocsa 15 kV-os távvezetékét, és 1928 márciusától ezen át vették a villamos energiát. A 24 Bács-Bodrog vármegyei község villamosítását 1934–35. évben sikerült megoldani a külföldi tőkével alapított Dévártnak.

(Megjegyzendő, hogy Bátaszék, Bonyhád és a Dévárt jogilag a komlói erőmű fogyasztója volt, ők kötötték áramvásárlási szerződést a kialakított áron, technikai kapcsolatuk azonban a Városi Gáz- és Villamosüzemekkel volt, és áramszállítási díjat fizettek.)

A cég nevét 1939 novemberében Baja Város Közműveire (BAVÁK) változtatták. A város 1940-ben megvásárolta a Baja–Kalocsa távvezetékét és a Kalocsai Villamossági Rt. részvényeit.

Baja és Dévárt is törekedett a Dél-Pest megyei községek villamosítására, amit sokáig nem sikerült megoldani annak ellenére, hogy néhány falun 1928-tól átment a villanyvezeték. A Városi Gáz- és Villamosüzemek 1938-ban Érsekcsanádra, Sükösdre és Nemesnádudvarra, a Dévárt 1940-ben Hajószra vezette be a villanyt.

A kezdeti terhelési és fogyasztási viszonyokat a következő néhány adat jellemzi: a Baja várost ellátó 35/5 kV-os transzformátor teljesítőképessége 300 kVA volt, egy ugyanilyen transzformátor volt a tartalék. 1934-ben a Dévárt 24 községének bekapcsolásakor a 35/22 kV-os transzformátor 300 kVA-es volt (a tartalék 450 kVA). 1941-ben, amikor a kalocsai távvezeték is 22 kV-ra kapcsolták, egy 1000 kVA-es transzformátort helyeztek üzembe, és tartaléknak még elegendő volt a 300+450 kVA.

A fogyasztást a világítási fogyasztóknál hektówattórában mérték. Ez a ma használatos kWh egytized része. (1 hWh világítási célra 7-8 pengőfillérbe került, ami 1 db tojás vagy 30 dkg kenyér árának felelt meg.)

A város vezetése azért alapította a vállalatot, és azért hajtotta végre a költséges beruházásokat, hogy a város polgárai hozzájuthassanak a szükséges villamos energiához. Ám a közművek egyben gazdasági vállalkozás is volt, bevételeiből meg kellett térülnie az áramvásárlásra, a művek üzemeltetésére, fenntartására, javítására, a mérőleolvasásra és pénzbeszedésre stb. fordított kiadásoknak, ebből kellett fedezni a felvett kölcsön kamatait, és esedékes törlesztését. E feladatot a vállalat már néhány év elteltével teljesítette, sőt tudott alapot biztosítani nyereségéből a további fejlesztésekhez, és évről évre jelentős összeggel járult hozzá a városi apparátus fenntartásához és a város fejlesztéséhez.

1941 és 1944 között minden évben 2-3 hónapot dolgoztam a BAVÁK-nál, így ismerem az ezekben az években történeteket. A vállalat legnagyobb gondját az okozta, hogy a katonai behívások miatt szakembereinek nagy részét nélkülözni volt kénytelen. Ehhez járultak a háborús gazdálkodás miatti anyagihiányok. A szükséges munkák csak részben és nem kielégítő minőségben voltak végrehajthatók, pedig a jórészen telítetlen vörösfenyő oszlopokkal épült hálózat 15-18 évi üzemeltetés után már felújításra szorult. Csaknem minden vasárnap dolgoztunk egész napos áramszüneteket tartva. Tölgy és akác rönkökkel gyámoztuk az elkorhadt oszlopokat, alumínium és aludur sodronyokkal cseréltünk le rézvezeteket. Ennek ellenére a BAVÁK Bata és Fajsz községek villamosítására készült,

gyűjtögette a szükséges anyagot. A háborús években jelentősen nőtt a villamosenergia-igény. Malmok, darálók, ipari üzemek tértek át villamos hajtásra, mert régi erőgépeikhez nem kaptak üzemanyagot.

1944-ben két ízben kapott bombatalálatot a bajai Duna-híd. A hídon lévő elszaggatott vezetékét a vállalat dolgozói leleményes megoldásokkal, a hidroncsokon veszélyes körülmények közt helyreállították. Először szeptember 17-én 12 óra 22 perckor a híd jobb oldali első ívét érte találat, s az megroppanva a Dunába zuhant. Az áramszolgáltatást 18-án 19 óra 50 perckor állítottuk helyre. Szeptember 21-én 12 óra 04 perckor a Baja felől negyedik íves hídrészt és a mellette lévő felsőpályás hídrészt érte találat. Az íves szakasz egyik végével a felsőpályás szakasz teljesen a Dunába zuhant. A vezetéknek is nagyobb volt itt a károsodása. Az elpusztult részeket ideiglenesen 25-én 19 óra 42 percre sikerült áthidalni, s az áramszolgáltatást újból megindítani.

E munkákban még részt vettem. Szeptember végén fölutaztam Budapestre, hogy a IX. szemeszterrel befejezzem tanulmányaimat. Október 18-án levelet kaptam édesanyámtól, amelynek hatására olyan honvágy fogott el, hogy haza akartam menni. Az előnyomuló szovjet csapatok miatt akkor a Duna-Tisza közén már nem közlekedtek vonatok, így a dunántúli vonattal indultam.

Október 21-én reggel értünk Bátaszékre, de tovább már nem jutottam. Mint megtudtam, a magyar és német katonaság az előző napon visszavonult, és a Dunánál foglalt állást. Sok civil is elhagyta a várost, Bátaszék tele volt menekültekkel. Néhány ismerőssel találkoztam. A katonaság nem engedett tovább, nem volt lehetőség átjutni a Dunán. A déli órákban felkerestem bátaszéki rokonaimat, nagyapám unokatestvérénél, Eichhardt Dezső bácsinak családját, hátha híreket kapok a bajaiakról, s hogy a magam hírét hátrahagyjam. Ott észleltük háromnegyed egy táján, hogy a villanyégő „csúnya lehúzás” után kialszik. Néhány perc múlva sikertelen visszakapcsolást láttunk, majd hosszú idő múlva újból kigyulladt a villany.

Este visszautaztam Budapestre. Sorsom messzire vitt, és egy teljes évre elszakított Bajától. Amikor 1945. október végén hazértem, a BAVÁK-nál az a hír járta, hogy 1944. október 21-én a vállalat elmenekült vezetői bontották meg Bátaszéken a 35 kV-os vezetékét, ezért szünetelt Baján sokáig az áramszolgáltatás. Ezt a nézetet vették át később a kor eseményeit ismertető sajtócikkek is.

Horváth Iván igazgató sorra feljegyezte az üzemeknél történt fontosabb eseményeket, ő erről a következőket írta: „Október 21. 12 óra 45 perckor a komló–bajai távvezeték erős zárlat következtében lekapcsolt. Minthogy a visszakapcsoláskor teljes zárlat mutatkozott, Baja felé a távvezeték le kellett kapcsolni, mire az áramszolgáltatás Bátaszékig újra felvehető volt. A fenti időpontban tehát megszűnt Baja felé az áramszolgáltatás.” 1976-ban került elő Péch Endre főmérnök és Gálos János főszerelő által készített jegyzőkönyv, amely megvilágítja a tényleges eseményeket. Ők ugyanis 1944. október 30–31-én a Dunáig bejárták a vezeték, felderítették a helyzetet, és a harcfronton lévő katonáktól megtudták a történeteket. Október 21-én 3/4 egy körül a német katonaság fölrobbantotta a szeptemberi bombázások után még épen maradt két felsőpályás hídszakasz közül a jobb parthoz csatlakozót. Ekkor szakadt el a 35 kV-os vezeték, és ekkor, ezért szűnt meg Baján az áramszolgáltatás. Még aznap éjjel az oroszok vízbe robbantották az utolsó két íves hídszakaszt is, így megakadályozták, hogy a hajók a híd fölé juthassanak. Péch Endréék vázlatot készítettek a hídroncokról.

1944. október 22-én a BAVÁK igazgatását Kóczán Endre, az addigi főkönyvelő vette át. Hosszú ideig frontvonal volt a bajai Duna-szakasz. 1944 karácsonyán beindították a Posztógyár erőtelepét, és onnan árammal látták el a város legfontosabb részeit. A szovjet katonák kivágták a 35 kV-os távvezeték oszlopait Pörbölytől a Dunáig, és a hidak építésénél felhasználták. Ekkor fogtak össze a BAVÁK és Dévárt szerelői. Összeszedve minden fellelhető anyagot keserves munkával helyreállították a vezeték, és a katonai cölöphíd maradványai, valamint pontonok segítségével ideiglenes átvezetést készítettek. 1945. április 29-én kapcsolták rá a komlói erőműre. A következő napokban a vezetékeken sokfelé lévő hibákat is kijavítva Kalocsára, és a bácskai községekbe is eljuttatták a villanyt.

Amikor 1945 novemberében bekapcsoltam a munkába, már épült a később híressé vált, szakmai elismerést kiérdemelt Duna-átfeszítés két, 42 méter magas oszlopa. Az átfeszítést Madarász Antal, Knézy Pál és Nagy András tervei alapján helybéli ácsok, a BAVÁK és a Dévárt szerelői készítették. Segéd munkásoknak politikai internáltakat rendeltek ki, a sodronyok kihúzásánál a szentjánosi halászok, révészek segítettek. A BAVÁK részéről a munkákat Bajza Lajos, a nyugállományból visszahívott bajai üzemvezető irányította. Az átfes-

zítést 1945. december 25-én helyeztük üzembe. Néhány nap múlva az addigi Duna-keresztvezést tartó hidroncsot és pontonokat a jeges ár elsodorta.

A következő években kijavítottuk a hálózaton a háború okozta hibákat, pótoltuk a kényszerből elmaradt karbantartásokat és felújításokat. Igen, a többes szám első személy helyes, mert végzett gépészmérnökként, majd 1948-tól a BAVÁK főmérnökeként aktív részese voltam a munkáknak. Bajza Lajos bácsi, aki a műszaki vonalat vezette, végleg nyugalomba vonult. Sokat tanultam tőle is mint a bajai üzem vezetésében nagy tapasztalatú szakembertől.

Fajszt és Bátya községekbe 1948-ban bevezettük a villanyt. A községek, illetve lakók pénzrel, faoszlopokkal, fuvarral, segéd munkával és élelmezéssel járultak hozzá a kivitelezés költségeihez.

1948-ban államosították a nagyobb áramszolgáltató vállalatokat. Ezek az Állami Villamosművek Rt.-hez tartoztak, amely iparigazgatósági feladatokat is ellátott, így felügyeletet gyakorolt a közületi tulajdonú BAVÁK és a szovjet tulajdonú Dévárt felett is. ÁVIRT kijelölte az üzletigazgatósági határokat. A 19. számmal jelölt bajai üzletigazgatóság a BAVÁK Dunán inneni területéből és a Dévárt területéből állt, de egyelőre mindkettő önálló maradt. Az ÁVIRT 1948. októberi statisztikája szerint ekkor a BAVÁK Dunán inneni területén 8083 fogyasztó volt (ebből Baján 5380, Kalocsán 1754), a Dévártnak 16007 fogyasztója volt. (BAVÁK-tól a pécsi üzletigazgatósághoz került 4518 fogyasztó). Az üzletigazgatósághoz sorolták Dunapatajt 280 és Kisszállást 159 fogyasztóval, ahol törpe erőművek voltak.

1949 januárjában Kóczán Endre igazgatóval a BAVÁK részéről elszámolni és elköszönni Komlóra utaztunk. A zajló Dunán máshol átkelni nem lehetett, csak az egyetlen épségben lévő budapesti hídon. A légvonalban 50 km-re lévő célunkat 400 km-es kerülővel értük el.

1949. február elsején államosították a közületi tulajdonban lévő villamos műveket is. A gázgyár néhány évig még a város tulajdonában maradt. Kóczán Endre saját kérésére a gázgyár igazgatójaként városi szolgálatban maradt. Ettől kezdve a bajai villamosmű mint üzletigazgatóság szerepelt, de létszámából a kívánt üzletigazgatósági szervezetet nem lehetett kihozni. 1950-ben a Dévárt is a Magyar Állam tulajdonába került, és az üzletigazgatósághoz csatlakozott. Így Baján olyan tudású és gyakorlati tapasztalatokkal bíró szellemi és fizikai dolgozó gárda jött össze, akik

megalapozták a jól működő, később sok szép eredményt elérő üzletigazgatóságot.

A következő évtizedek történetének ismertetése helyett áttekinteném, hogy elődeink hagyatékából mi, mennyi ideig maradt meg, s mit, mikor s miért kellett megváltoztatni.

- Elődeink annak idején a dél-dunántúli forrásokra, nevezetesen a komlói erőműre alapozták Baja és térségének villamosenergia-ellátását. E területre ma is a Dél-Dunántúlról, a Pécsi Erőműből és a Paksi Atomerőműből jön az energia.

- Elődeink 35 kV-os távvezetékekkel oldották meg a Komló–Baja közti energiaátvitelt. Ez volt az egyetlen vezeték az 1950-es évekig, ekkor a Szedres–Szekszárd–Bátaszék–Mohács–Pécs 35 kV-os rendszer épült ki, és csatlakozott az országos alaphálózathoz. 1955-ben Szedres–Kalocsa között, 1957-ben Kalocsa–Baja között építettünk 35 kV-os vezeték, amelyek növelték e térségbe áthozható teljesítményt, illetve energia mennyiséget. A 35 kV-os hálózatot 1966-ban Soltra, 1968-ban Bácsalmásra nyújtottuk meg.

A 35 kV-os feszültségen már nem lehetett a szükséges ellátást biztosítani, 1968-ban a Bajai 120/35 kV-os állomás üzembe helyezésével új, nagyobb feszültségen történő energiaellátás kezdődött. A feleslegessé vált Komló–Bátaszék–Baja 35 kV-os vezetékét részben lebontották, részben 20 kV-os vezetékékként hasznosították.

- Baján a város villamosenergia-ellátására 35/5 kV-os állomást építettek, oly méretű épülettel, hogy innen oldották meg 35/15 kV-os transzformálással 1928-ban a kalocsai távvezeték táplálását is. Ugyanitt 1934-ben a Dévárt részére 35/22 kV-os transzformátorokat is beépítettek. 1941-ben 22 kV-ra kapcsolták át a kalocsai távvezetékét is. Szerencsés választás volt ez, mert 20 kV lett később a vidéki elosztóhálózat szabványos feszültsége.

- A bajai 5 kV-os elosztás helyett 1973-ban 10 kV-os kábeles elosztóhálózat épült, igazodva az országos szabványhoz. Ennek egyik tápállomása ma is az 1927-ben üzembe helyezett, azóta többször bővített, korszerűsített, automatizált „Dunaparti állomás”, amelyet 1968 óta két 35 kV-os körvezeték kapcsol a 120/35 kV-os állomáshoz.

- Elődeink az 1944-ig megvalósított villamosítást folytatni tervezték a kalocsai, kiskőrösi és kiskunhalasi járásban. Ezt a villamosítást a Bajai Üzletigazgatóság 1949–60. között megvalósította.

- Elődeink Baját szánták e terület áramellátási központjának. Baja volt csaknem 50

évig az üzletigazgatóság székhelye. A legtöbb szükségesnek ítélt szervezeti átalakítások után ma is itt van a főműködés székhelye, innen történik az üzemirányítás.

• BAVÁK Baján városi és vidéki üzemvezetőséget működtetett, 1941-ben Kaloocsán is üzemvezetőséget szervezett. A falvakban lévő egységeit, bár kirendeltségeknek nevezte, azok inkább körzetszerelőségek voltak. A Dévárt bácsalmási üzemvezetősége alá rendelve körzetszerelőkkel dolgozott. Az üzletigazgatóság ezt a szervezetet tartotta meg, ez volt az országosan egységes áramszolgáltatói szervezet. Az 1960-as évek végén a fogyasztói igények változása, a motorizáció és gépesítés, a munkakörülmények javításának szándéka indokolta az MVM által szorgalmazott szervezetszétválást, melynek során Baján üzletigazgatóságából némileg változott tevékenységű és módosított szervezetű üzemigazgatóság, az üzemvezetőségek és néhány nagy körzetszerelőség helyett kirendeltségek lettek, a körzetszerelőségek megszűntek. Ez a szervezeti struktúra működött a század végéig, amikor indokoltá vált a változott igényeknek megfelelő, a technikai fejlődés lehetőségeit kihasználó új szervezet kialakítása, amely természetesen Baját is érintette.

• A város 1926-ban vette az akkor alapított Városi Gáz- és Villamosüzemek részére a Deák Ferenc utca 3 szám alatt lévő egykori Latinovits kúriát. Az épületet 1940-ben az oldalszárnnyon emelet ráépítésével bővítették. Ez a jól karbantartott épület a BAVÁK, a Bajai Üzlet-, illetve Üzemigazgatóság, vagy az utóbb kialakított áramszolgáltató szervezeti egységek székhelye, s a város „mesélő házainak” egyike.

• Elődeink nyomán megfogalmazható az áramszolgáltató vállalatok hármass feladata:

A fogyasztóknak a kívánt mennyiségű és minőségű villamos energiát szolgáltatni;

A tulajdonosoknak méltányos hasznot hozni;

A dolgozóknak elismerést kifejező jövedelmet, közösségi összetartozást nyújtó munkahelyet biztosítani.

Eleink példája arra figyelmeztet, hogy ezek egyikét sem szabad a többi rovására előtérbe helyezni. A vezetés feladata a kellő arányt mindenkor biztosítani. Úgy érzem, ez általában sikerült is.

Petri Pál

Bajai arcképcsarnok HORVÁTH IVÁN 1890-1945

Apja, Horváth János Szabadkán született 1852. június 15-én. Hozzáértéssel rendelkező, megbízhatóan tevékenykedő tisztviselő volt. Fiaitól hunyt el Budapesten 1897. november 2-án. A katolikus vallású hivatalnok 1887. augusztus 2-án vette feleségül a Kulán, 1863. március 4-én született, evangélikus vallású Kiss Ilonát, aki Budapesten hunyt el 1928. szeptember 11-én. Baján nyugszanak mindketten a Rókus temetőben.

Édesanyjának ősei a családi hagyomány szerint egy francia herceg (Guisse) utódai voltak, akik a hugenotta üldözések elől menekültek Magyarországra, felvették a Kiss vezetéknevet, és magyar nemességet is kaptak. Az egyházi életben tekintélyes szerepet játszó evangélikusok voltak és elsőrendű mérnökök kerültek ki felmenő ági rokonaik közül, mint pl. Kiss József zombori kincstári mérnök, aki belvízrendezési és hajózási célokkal az 1802-ben üzembe helyezett Ferenc-csatornát tervezte és építette, valamint Kiss Gábor, II. József császár hadmérnöke.

Házasságukból négy lány született Budapesten: 1888-ban Irén, 1891-ben Katalin, 1892-ben Ilona és 1894-ben Kornélia. Egyetlen fiúgyermekük Horváth Iván 1890. április 16-án jött a világra Budapesten.

Hétéves koráig Budán laktak a Margit körút és a Horváth utca sarkán álló emeletes házban, az úgynevezett Sichter udvarban, majd a Vérmező úton, egy elemi népiskola mellett, ahol elsőosztályosként megtanult írni és olvasni. Akkor még az r hangot hibásan képezte. Hétéves volt, amikor meghalt édesapja. A magára maradt özvegy öt gyermekével Bajára jött lakni, hogy helyzetét könnyítse, mert vá-

rosunkban akkor olcsóbb volt a megélhetés, és itt élt rokonsága is. Az özvegyen élő anya az Özvegy (ma: Jókai) utcában vett egy kis házat, és szerény özvegyi nyugdí-

ját kosztos diákok tartásával egészítette ki. Később elhelyezkedett sógoránál, Dely Géza fateleptulajdonosnál, Júlia nevű nővére férjénél.

A fiatal, szép és művelt özvegy családjának élt, de hasznára volt pénztárosként a Dely cégnek is. Hamarosan a Deszkás utcába költöztek. Fia Baján fejezte be az elemi iskolát, majd a Ciszterci Rend Bajai Katolikus Főgimnáziumában folytatta

tanulmányait. Jó tanuló volt. Diákok korrepetálását vállalva segítette keresetével édesanyját. Az iskola alapítványokból is támogatta a jó eszű tanulóját. Az ügyes kezű diáknak érdeke volt mindenféle javításhoz, foglalkozott az elektromossággal, telefonvonalakat szerelt fel lakóházukban. A telefonról dolgozatot is írt az iskolai önképzőkör számára, mellyel díjat nyert. Pákolitz Józseftől a Kollár könyvkereskedő cégnél megtanulta a könyvkötést. Gyűjtötte a bélyegeket, a bélyeggyűjtés felnőtt korában is passziója maradt. Vízfestést is tanult, főként Duna-táji akvarelljei arattak tetszést. Megtakarított pénzéből alkalma volt a gimnázium által szervezett olaszországi kiránduláson is részt vennie.

Dr. Borbír (Vojnics) Ferenc, Baja egykori polgármestere írta: „Minden bajai diák életébe beleszövődik a Duna, az azzal kapcsolatos élmények. Iván is eljárt kirándulni osztálytársaival, vagy testvéreivel. Csónakkal banni, úszni minden bajai fiú tudott. Ismerte a közeli szigeteket, Duna-ágakat. Ezek csendjében, szépségei között, sok természetszeretet, lelki szépség született, de

mély kedély és vidámság is. Az egésznapos kirándulások, halevések, legszebb élményei lettek. Aztán kezdtek el építeni a bajai hidat. A technika iránt érdeklődő ifjú egész nyarát a hídépítésnél töltötte, az ő kitartásával napról-napra minden mozzanatát figyelve az építésnek.”

Írásbeli érettségi vizsgája után váratlanul bekövetkezett egy szerencsétlenség, amikor 1908. június 30-án egy dunai kiránduláson a társaságában lévő fürdőző lányokat magával ragadta a hullámzó víz sodrása, és Irén nővére vízbe fulladt. Csak fuldokló hűgát tudta kimenteni. A tragédia utáni nagy bánatban is támasza tudott lenni édesanyjának, családjának, és július közepén az érettségi vizsgán is megfelelt, jó eredménnyel érettségizett.

1908 őszén már műegyetemi hallgató volt Budapesten és a Szent Imre Kollégium lakója.

1912-ben gépészmérnöki diplomát szerzett. Egyetemi éve alatt is komolyan és folyamatosan foglalkozott a francia és német nyelv tanulásával. Szívesen vett részt a társas életben, szeretett táncolni, a sportágak közül a teniszjátékot, a korcsolyázást és a ródlizást kedvelte. Színház, mozi és hangversenylátogatásra, szépirodalom olvasására fiatal korától kezdve kevesebb időt tudott fordítani. Egyetemi éve alatt találtak egymásra későbbi feleségével, az 1894. szeptember 10-én, Budapesten született, evangélikus vallású Horváth Erzsébettel. Találkozásukra alkalmat adott az a tény, hogy a két Horváth család hosszú idő óta ismeretségben volt egymással. Egyetemi éveinek nyarait gyakornokként különböző üzemekben töltötte: Zólyomban (ma: Zvolen) a MÁV fűtőházban, Resicabányán (ma: Resita) a Stég gyárban, egy nyáron pedig Piskitelepen (ma: Simeria). Mindenütt újabb ismereteket és ismeretéseket szerzett. A katonai behívást – özvegy anyjának egyetlen fiaként – egyelőre elkerülte.

Állást vállalt 1912-ben Újpesten, az Egyesült fűzőlámpa és Villamossági R. T. szerkesztési osztályán kezdte pályáját, majd a Ganz Villamossági Gyárban folytatta, ahol abba az irodába került, ahol villanytelepek létesítésének tervezésével foglalkoztak. Minden elismerést megkapott ezen a munkahelyén, csak a véglegesítést nem, mert a háború előtti időkben, a romló gazdasági helyzet miatt véglegesen nem alkalmazták a fiatal mérnököt, ami házasságát is késleltette, mert leendő apósának az volt a kikötése, hogy nyugdíjas állása legyen.

1915-ben besorozták póttartalékos katonának, ahol a vékony termetű, 191 cm ma-

gasságú, tornából mindig felmentett újonc igyekezett a kiképzésben helyállni. Előbb a budapesti 4. árkász zászlóaljhoz kapott beosztást, később a Monarchia egyetlen gáz-zászlóaljába került. Az orosz és az olasz harctéren szolgált, gáztámadásokban is részt kellett vennie, de derűs emlékei is voltak a harctérről, amikor ő gondoskodott a tiszt konyháról, s még egy kis veteményes kertje is volt a front közelében. Harctéri érdemeiért ezüst és bronz vitézségi éremmel, a Károly csapatkereszttel jutalmazták, és megkapta a Signum Laudist a kardokkal.

Esküvői szabadságra hazaengedték, és 1917. április 9-én végre Budapesten feleségül vehette Horváth Erzsébetet.

Az 1918–1919-es évek eseménydús kezdeti napjaiban szabadságon volt, majd hadügyminisztériumi szolgálatra osztották be. Katonai átirányítása kedvezőbb helyzetet biztosított számára.

Leszerelése után visszakerült a GANZ gyárba, a műszerlaboratórium vezetőjeként dolgozhatott.

Ez időtájt költöztek feleségével a budai Alkotás és az egykori Mozdony, később Fery Oszkár utca sarkán lévő házba.

A GANZ gyár ajánlatára egy francia alapítású vidéki gyárba, Sárvárra került 1923-ban, az ottani Műselyemgyár R. T. műszaki osztályának üzemfőnöke lett. Akkor már két fia volt, a hároméves, 1920-ban született Gyula és az újszülött Iván. A gyár elsősorban vegyész-mérnökök alkalmazását igényelte, de a nagy üzem megkívánta gépészmérnök jelenlétét is. A jól menő gyár francia igazgatója – akivel franciául beszélhetett – megismerte tudását, munkabírását, és az ipari üzem megszűnésekor 1926-ban – rövid szolgálata ellenére – magas végkielégítésben részesítette. Közben Budapesten világra jött Erzsébet lányuk is 1926-ban.

Nem maradt munka nélkül, mert már régóta foglalkozott Baja villamosításával. Többször is tárgyalt a város polgármesterével ebben a témában, terveket is készített, mígnem meghívást nem kapott, hogy megteremtse városunkban a közvilágítást és a közüzemet. Nem várható itt villamosításunk kanyargós történetének részletes leírása, csak vázlatosan említhetők lényeges mozzanatai. A törvényhatósági bizottság már 1913. november 28-án tartott közgyűlésén határozott nyilvános versenytárgyalás meghirdetéséről, hogy – azon a telken, ahol később a Bajai Finomposztó Vállalat létesült – áramot termelő telep létesüljön, egyelőre városi szükségletek kielégítésére. A versenytárgyalás 1914. március 21-én

volt, hét ajánlat érkezett, köztük a GANZ gyár részletesen kidolgozott terve, melyet Horváth Iván készített. Ezt, a legnagyobb alaposággal kidolgozott tervet választotta a város. A rokoni látogatásra 1924-ben Bajára érkező sárvári üzemfőnököt dr. Borbíró polgármester bevonta az előkészítő munkába, és a gépészmérnök szakvéleménye alapján az 1925. szeptember 29-én tartott közgyűlés a komlói szerződéstervezetet ajánlotta elfogadásra. Beleegyeztek a Komló-Baja távvezeték és a bajai elosztó hálózat építésébe.

1926. április 20-án Horváth Iván elfoglalhatta a közüzemi igazgatói állást, ezen a napon kezdte meg működését a városi villamosművek – a gázgyár megléte okán – Városi Gáz- és Villamosművek, Baja névvel.

Horváth Iván szárnyaló fantáziájával, nagy munkabírással, rendkívül sok nehézséggel megküzdve, a polgármesterrel szoros együttműködve teremtette meg a villamosüzemet. 1927. február 13-án megkezdődött Baján a villanyvilágítás!

Előzményeihez tartozik, hogy a háború és a szerb megszállás után először meg kellett hiúsítani azoknak az üzletembereknek és tőkéseknek mesterkedéseit, akik Baja villamosítását mint üzletet, maguknak akarták megszerezni, megfosztva ezzel a várost Kalocsa és Bács-Bodrog megye későbbi ellátásának lehetőségétől. Ebben a küzdelemben szakértői segítségével a város vezetősége elérte, hogy pénzkölcsönből, saját vállalkozásában, tehát külső érdekek befolyásától mentesen valósítsa meg a villamosítást. A Baja tulajdonában lévő közüzem jövedelméből nehézség nélkül törleszthette adósságát, majd jelentős városi beruházásokat is (Kórház stb.) finanszírozott. A villamosüzemből származó jövedelem hozzájárult ahhoz, hogy a város mindig fizetőképes maradt, és a kivetett pótdadó is alacsony lehetett.

Nevéhez fűződik a Komló és Baja, Pécsvárad és Bonyhád, valamint a Baja és Kalocsa közötti nagyfeszültségű távvezeték létesítése, Baranya megye északkeleti részének villamosítása. A bajai villamosmű vezetőjének szaktudására és eredményeire országos viszonylatban is felfigyeltek, és más tervezői megbízásokat is kapott. A bajai üzem szolgálatában végzett becsületes munkájának, többletmunkájának és takarékoskodásának eredményeként vásárolhatott 10 kh. földet Decsen, és a budai családi villája emeletréépítését is megvalósíthatta.

Amikor szabadságot engedhetett meg magának, családjával külföldre is eljutha-

tott, így pl. Ramsauba, a Dachstein-hegységbe, Münchenbe, a bajorországi Bershtesgadenbe, a Chiem-tóban lévő Herrenchimsse-szigetre, valamint Jugoszláviába. Baján töltött nyarait széppé tette a vízilélet, motorcsónakkal járhatta be és fotózhatta a vizeket.

Parancsnoka volt 1927-től a hivatásos tűzoltóságnak és a mentőegyesületnek, társelnöke 1932-től az önkéntes tűzoltóegyesületnek. Vezetése alatt az elhanyagolt, elavult felszerelésű tűzoltóság alig több pénzből, mint amennyit a város szokásosan ráfordított, korszerű, motorizált felszerelést kapott, kezelői hozzáértőkkel váltak.

A második világháborús harctér közelévével a közüzemi munkák folytatása

mind nehezebbé vált, sőt a kiürítési rendelkezés értelmében értékeit Dunántúlra kellett menekítenie. Családja nőtagjait Budapestre küldte, fiai katonáskodtak, majd amikor az oroszok Hidast, az utolsó kirendeltséget is elfoglalták, maga is a fővárosba, Társ utcai kertés lakóházukba ment, annak pincéjében élte át az ostromot. Háza teljesen lerombolódott és közben megbetegedett. 1945. március végén házkutatást tartottak nála bajai kezdeményezésre és városunkba hozták. Egy koholt vádakon alapuló koncepciók per vádiratát egykori munkatársai közül is néhányan, kényszerből aláírták, de bírósági tárgyalásra nem kerülhetett sor, mert állapota rosszabbodott. Kórházba kellett szállítani, ahol meg-

operálták, de három nap múltán, 1945. június 27-én meghalt. A boncolás a halál okát hasfali tájogban és szívszélhűtésben állapította meg. Baján temették el a Rókus sírkertben lévő családi kriptában.

Dr. Borbíró Ferenc polgármester nyilatkozta: „Tudtommal Baja volt az első magyar város, mely nemcsak saját ellátását, de – maga építvén meg a távvezetékét – környékének energiaszolgáltatását is komolyabb mértékben kezébe vette.” Ebben szerzett elévülhetetlen érdemeket Horváth Iván.

Bánati Tibor

Csávoly-Józsefháza névadója

Kunszt József érsek

1790-1866

A Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye ezeréves fennállásának esztendejében dr. Bábel Balázs érsek úr „Deo gratias-az ezer évért” történeti körlevelet bocsátott ki a híveknek, mely szerinte „... a megerősítő és biztató történeti elmélkedés. Folyamatos történetben élünk, és mi is múlttá válunk. A visszatekintés hálára kötelez bennünket az isteni Gondviselés iránt.”

Elődjéről, *Kunszt Józsefről* így folytatja: „Rengeteg összeget áldozott köz- és magán jótékony célokra. Nagy értelme minden felfogott, a bajban rögtön talált segéd-eszközt. Kormányzásra termett, nagy férfiú volt ... aki a tudomány és oktatás bőkezű mecénása volt.”

A jubileum alkalmából – kiváló elődje emlékére – díjat alapított. A díjat az érsek kinevezésének évfordulóján, május 15-én három pedagógus kaphatja meg a testületek jelölése alapján. Az érsekség részéről a jutalmazott bronz emléklapokban részeseül, az iskola fenntartója részéről egyhavi bérének megfelelő pénzjutalomban.

Ez a nagy formátumú ember az egykori érseki nagybirtok Józsefháza-pusztá alapításával került Csávoly községgel közelebbi kapcsolatba. Ez sok hasznot hozott községünknek. Kunszt József alapító érsek szándéka megvalósult, és pedig reményeket messze felülmúló sikerrel... Hálával

emlékezünk rá a jubileum alkalmából ezzel a visszaemlékezéssel is.

A mintegy másfélszáz év előtti (1864) összeírás szerint: „Csávoly-Józsefházapusztának, – Csávoly elnevezését nyeri a községtől, melynek határában fekszik, – Józsefházát pedig alapítója, N. Mélt. Kunszt József Kalocsai Érsek Úrtól. Fekszik Mélykútról Bajára vezető postaúton Csávolytól 1/4 órányira (5 km) az országút jobb felén.” Ez az uradalom 150 évvel ezelőtt alakult e területen. Azóta közigazgatásilag Csávolyhoz tartozik. Egykoron a község „virilistáinak” (a legtöbb adót fizető) névjegyzékét ők vezették. Pl.: „A Kalocsai Érseki uradalom megbízottja: Auer Emil 1936-ban 4.872,68 Pengő adót fizetett.”

Eredetileg Ákác-pusztá néven volt ismert e terület. A későbbi Józsefháza birtok elnevezésében feltétlenül közrejátszott Kunszt József érsekségének idejében (1851-1886) zárult le a gazdasági, társadalmi-történeti korszakváltás. Rendkívül hosszadalmas és éles ellentéteket szító eljárás volt Csávollyal a határ-elkülönítés és telekkönyvezés. A tulajdonjogi rendezés és telekkönyvezés elvi alapja az 1853. 03. 02-án kelt császári és kir. pátens volt.

Az irányítás Csávoly jobbágyfaluból indult, ahol kialakították az uradalmi épület-

együttést. Az „ispányház”, béresház és prészház a mai Éden-kávézó helyén volt a Szőlő utca felé terjeszkedve. Később vendégfogadó szálló és mézarszék is hasznot hajtott.

A tulajdonképpeni Józsefháza-pusztá, az érseki uradalom (szántó, szőlő, gyümölcsös, erdő, legelő ...) új gazdasági üzemi központjának az építése csak az elkülönítési eljárás és tagosítás után – tehát az egyezség megkötése után – kezdődött meg, s 1853–1866 között fejeződött be. Közben a faluban lévő épületeket 1857-től árveréseken értékesítették. Így lett az ispanházból „községi nagykocsmá”, melyet a bérlők hasznosítottak 1945-ig.

Az új irányító központ „kastélyszerű” épülete 1853-ban készült el, melynek falában nyert elhelyezést a vörösmárvány táblába vésett érseki címer – mely ma a falumúzeumban látható. (1986-ban az épületet elbontották.) Ehhez a dátumhoz kötődik a pusztá névadása és az uradalom mezőgazdasági központtá való nyilvánítása. Ez volt a tisztikar. A közvetlen mellette lévő épületben kapott helyet (1859) az oltárral is rendelkező iskolai tanterem és egy tanítói lakás. Ez volt az első cselédeknek épített épület. Vasárnaponként a faluból jártak ki a papok misézni. A tisztikar előtt állt a harangláb a „Szt. József Tiszteletére” felszentelt kis haranggal, valamint az impozáns fakereszt. A tanítás 1898–1946 között szünetelt, majd az újbóli beindulása után a körzetesítésig tartott (1971), amikor is az iskoláskorú gyermekek bekerültek a faluba az ingyenes diákkotthonba. Ma már ez nem működik, nem volt rá igény. Az új központban minden épület téglából épült korszerű berendezésekkel, felszerelésekkel. A pusztá alapítási évétől kezdve bér-

lők ültek a birtokon. Az 1945-ös földreform során a cselédek családonként 10-12 kh. földet kaptak. A régi cselédlakások mellett 1948-ban a Földalap jóvoltából – major gazdasági épületeinek lebontott építőanyagából – ingyen telken 11 ház épült az új gazdáknak. Az új gazdák zöme 1958-ban önállóan alakította ki a „Hunyadi” Tsz-t, mely a többi falusi Mg. Szövetkezethez hasonlóan egyesült az „Egyesülés” Mg. Tsz-be. Ma kevés munkaképes ember él e tanyaközpontban, s ha igen, egyéni gazda. Az itteni őslakosok közül alig van már ott valaki, általában a faluba költöztek vagy Baja városába, ill. más településekre. Új lakók jöttek helyükbe, foglalkozásukat

tekintve is különbözöek. Ki-ki a maga módján boldogul, sok a nyugdíjas és munkanélküli. Tanköteles tanuló alig van. Egyébként a község határában a régi tanyák mind megszűntek, s a szőlőkunyhókból is alig van már. Újak alig épülnek. A közeli vodicai haragnak is lába kelt a közel múltban, sajnálatunkra.

Józsefháza-puszta fennállásának százötvenedik esztendejében a jubileum jegyében az utókor hajt fejet elődei előtt és munkájuknak. Ma ez a tanyaközpont a körülményekhez képest a jól ellátottak közt emlegetett. Lakóinak száma félszáz alatt van. A Baja-Szeged főútról leágazó 1 km hosszú beköthető útja portalanított. A leágazásban autó-

buzsmegálló és váró van. Két mélyfuratú kút szolgáltatja az ivóvizet. Kigyulladt a vilány is (1967), majd kiépült a vezetékes telefon is. Vagyis nincsenek elzárva a világtól. A sokfelől érkezett lakók szeretik ezt a helyet, s vele együtt Csávoly falut, ahol ügyesbajos dolgait intézni kényszerülnek. Oda is temetkeznek. Jó lokálpatrióták. Sajátos atmoszférájú kis település. A felsorolt események közel sem teljeseek. Csak a tiszteletadás volt célo. Ne feledjük „... a középkor jelképe a kezét imába kulcsoló ember, az újkorré a kezében könyvet tartó, napjainké a képernyőbe merevedő emberfő.”

Dr. Mándics Mihály

„Én már választottam hazát...”

Bácskai családtörténet a gyermek szemével

— részlet —

4.

Békés közjáték rövid ideig

A menekülők már messze jártak, a házukat kifosztották: elhordták belőle minden elmozdíthatót. Úgy beszéltek, a bezdániai többsége megvetette a zsákmányolókat, de a környező helységekből is jöttek többen a potya hírére, így aztán hamarosan üresen álltak az elhagyott sváb házak.

A német hadsereg megkezdte a szervezett visszavonulást. A dunai réven és a bajai országúton egyaránt vonultak teherautókon, motorkerékpárokkal, kételtű kisebb autókkal. Némelyik teherautó ágyút is húzott maga után, vagy a tábori konyhát vontatta. Mi, gyerekek a falu végén néztük a menetet. Néha egy-egy autón nálunk alig idősebb fiúkat is felfedeztünk a katonák között. Talán már akkor is besoroztak a harcoló alakulatokba néhány Hitlerjugend-ifjút? A vonuló katonák nem törődtek velünk, egykedvűen nézték az utat.

A napraforgót már szeptemberben betakarítottuk – segítséggel. Akkor még rövid botokkal történt az érett szemek kicséplése. Aztán a kukorica is a góréba került. Akkor még a kukoricacsöveket még otthon fosztották a szomszédok segítségével, s mi gyerekek kedvvel hancúroztunk a szaporodó kukoricacsuhé között. „A kuko-

ricára szükségünk lesz,” – jelentette ki ótati – „nem tudhatjuk, mit hoz a jövő, de enni kell, és valamiből a disznókat is meg kell hizlalni.”

A házban összebb húztuk magunkat. Én továbbra is a nagyszüleimmel egy szobában aludtam a zöld díványon, melynek külső oldalán egy könnyű létraszerű alkotmány akadályozta meg, hogy leguruljak fekvőhelyemről. Az előttünk lévő szobában (az első konyhában) aludt anyám meg a húgom a grószmutter társaságában.

Esténként lefekvésre készülve a szentképek előtt szorgalmasan imádkoztam azért, hogy Jézuska vigyázzon a távollévoókra, és minél hamarabb vezérelje őket haza. Szegény Szepi batya már úgysem jöhet haza. Ómama gyakran álmodott felőle, sőt álmában még beszélt is vele, így mondta néha reggelenként.

Tudtuk, hogy közeledik a front, és sokféle valós és rémhír terjengett kegyetlenkedésekről, erőszakoskodásról. Ómamának talán éppen ezért juthatott eszébe egy iskoláskorában tanult vers, melynek refrénje így szólt: „Jön a tatár!” Sokáig nem hallottam erről a költeményről, de a szövege meg az ismétlődő szakaszokat záró felkiáltó mondat nagy hatással volt akkor rám. Néhány éve bukkantam rá a történel-

mi balladák gyűjteményében. Vida József Tatárjárás című verséről van szó.

A német visszavonulás után a honvédség is távozott. Egy részük Baja irányába indult, mások átkeltek a Dunán Kiskőszegre (Batinára). Utoljára a csendőrök vonultak el. Velük mentek az anyaországból érkezett hivatalnokok is mind egy szálíg. A nép, a lakosság várt és reménykedett, hátha hamarosan vége lesz a háborúnak. Azt is beszéltek, hogy az oroszok előtt angolszász ejtőernyősök fogják megszállni Magyarországot, így minket is. Ópapa csak legyintett ezekre a naív asszonyi mendemondákra.

Az emberek igyekeztek minél több szükségeset felhalmozni: lisztet, zsírt, szalonnát. Mi is megőrlettük a megtermelt búzánkat. A liszttel korpa és vörösliszt is járt, ami az istálló állatainak kellett. A hizók akkor még a moslék mellett csak szemes kukoricát kaptak.

Éjjelenként a távolból már tompa ágyúszót lehetett hallani, mely jelezte, mind közelebb ér hozzánk a front.

Ebben az időben találtam rá ópapa kardjára, melyet még az első világháború óta rejtegetett. Valamiért be kellett bújniom a hátsó szobában az ágy alá, és akkor láttam meg, hogy fekete-sárga bojt lóg ki az ágy-

deszkák közül. Mi lehet ez? Aztán nem sokára egyedül visszamentem a szobába, nem nagyon haboztam, felhajtottam a szalmazsákot, és ott megtaláltam ópapa díszkardját, mely annak idején őt mint törzsőrmestert megillette, bár sokszor biztosan nem viselte. Tetszett a bojtja, csillogott a hüvelye, és éppen ki akartam húzni a kardot, amikor ómama belépett, és gyorsan kikapta a kezemből a fegyvert. Aztán ők ketten rövid pörlekedés után elhatározták, hogy a szobában nem maradhat a kard, jobb rejtékhelyet kell találni a háborús emlékeknek. „Mi lesz velünk, ha az oroszok megtalálják? A falhoz fognak állítani mindannyiunkat!” – vélekedett ómama. Ezért még azon a délutánon szépen be lett csomagolva viaszosvászon terítőbe több rétegben is, és ópapa gondosan elásta a kertben az egyik fa tövébe. Oda került a szintén gondosan őrzött oldalfegyvere is a hozzá való lőszerkészlettel együtt.

Nekem ópapa pontosan megmutatta a helyet, hogy valamikor ki tudjam emelni a földből, ha ő már nem lesz. Akkor nem értettem még meg ezeket a nagy szavakat, később világosodott meg bennem, hogy örökségül hagyta rám azokat a tárgyakat, amelyek neki fiatal korában kedvesek voltak. A katonai relikviák ellenére ópapára egyáltalán nem volt jellemző a militarista szellem, mindig békésen igyekezett élni.

A község lakosai most jól megfértek egymással, az itthon maradt volksbundisták (a szegényebbek) mintha elfelejtették volna, alig egy hónappal korábban hogyan viselkedtek velünk és másokkal is. Mások is igyekeztek egyelőre a múltra fátylat borítani. A bizonytalan jövő, az aggodás újra összehozta az embereket.

Nehéz napok következnek

Október utolsó vasárnapján ópapával szokás szerint misére igyekeztünk a templomba. Útközben megtudtuk, hogy éjjel a község központját megszállták a partizánok. Legalábbis annak mondták őket, akik már találkoztak velük. Hamarosan mi is láttunk néhány szedett-vedett, marcona tekintetű, borostás arcú fegyverest, akiknek többnyire puskájuk volt. A sapkájukon vérszínű vörös csillag virított. Megjöttek hát! Híre támadt annak is, hogy nyomukban sok-sok szovjet katona is közeledik Zombor felől, de akkor még nem jöttek be a helységbe. A misét nem zavarták meg a jövevények, és egyelőre a lakosságot sem háborgatták. Talán nem voltak még hozzá elegendően?! Otthon a vasárnapi ebéd alatt arról volt szó családi körben, hogy minket

sem bánthatnak, hiszen köztudott, hogy nem voltunk volksbundisták, sőt azok által üldöztetésben is részünk volt. Ezt az egész falu lakossága tanúsíthatja! Ópapa azért megjegyezte: „Csak ne vonult volna be két fiam is az SS-be!” Naivan arra gondolt, hogy a magyar honvédségnél szolgáló legidősebb fia jobb pontokat jelent majd, ha ezt valaki egyáltalán mérlegelni fogja. Nem értette, hogy a Tito-partizánok megítélésében a Horthy-hadsereg éppen olyan ellenség, mint a hitleri német katonai alakulatok. Nem tudhatta, hogy azt sem tulajdonítják majd érénynek, hogy nem lett tagja a Vitézi Rendnek 1941-ben, mikor erre felkérték (a nevét nem akarta megváltoztatni semmi áron), de azt majd mindenki felróhatja, hogy mennyire várta a „húsvéti feltámadást” 1941 áprilisában.

November 3-án reggel kisbírók járták a falut, és kidobolták, hogy mindenki gyülekezzen délelőtt a futballpályán: öregek, fiatalok, nők és férfiak! Csak a nagyon öregek meg csecsemőkkel a szoptató anyák maradhatnak otthon. Aki ezt nem teljesíti, a hatóság elő fogja vezetni, és szigorúan meg fogja büntetni!

Ópapa, aki veszélyt sejtett, azt mondta, hogy ő elmegy a sportpályára, képviseli a családot, mi többiek rejtőzzünk el a kert első felében összerakott szárkúpokban. Hűvösödött az idő, ezért ómama utána szólt az induló ópapának, hogy jöjjön vissza, vegye fel a sálát is, nehogy ott kint a víz mellett meghűljön. Ez a visszahívás szerencsét hozott ópapa számára, de erről abban a pillanatban még senki sem sejtett semmit. Ami vele aztán történt, azt későbbi elbeszéléséből tudtuk meg. Amikor az Új utca sarkához ért, a Kálóciék kovácsműhelye elé, szemben a Fleszék hentesüzletével, látta, hogy néhány házzal lejjebb nagyobb csoport férfit kísérnek fegyveresek az utcán lefelé. Azt mondta egy aszszony, hogy a vasútállomásra kísérik őket robotmunkára: néhány vagon krumplit kell ott nekik kirakni. Ha ópapat nem hívja vissza ómama a sál miatt, talán ő is közejük kerül, mert egy részét a férfiaknak útközben szedték össze.

A futballpálya a községházával szemben, a csatorna partján volt, szerény lelátóval, de gondozott játéktérrel. Egy vizesárkon átívelő keskeny hídon lehetett megközelíteni a helyet, melyet a gyülekezésre kijelölt az arrogáns parancs. Gyülekezett az emberáradat, de korántsem volt ott a község teljes lakossága. Sokan valószínűleg úgy tettek, mint mi, pedig hamarosan lovas partizánok járták az utcákat és sűrűn lövöldöztek – egyelőre a levegőbe. Az

árok hídjáról ópapa már jól látta, hogy a pálya több oldalról körül van véve géppuskákkal, golyószórókkal, állig felfegyverzett partizánokkal, ami semmi jót nem jelenthetett. A hídon túl felismerte a fegyveresek között egyik zombori első világháborús szerb nemzetiségű bajtársát, de az csak együttérzéssel tekintett rá, és ez a tekintet elárulta, hogy semmit sem tehet érte ebben a helyzetben. Sőt, jobb, ha most meg sem ismeri!

A pályán az akció szervezője és irányítója hamarosan lóhátról rövid beszédet intézett az egybegyűltekhez. Felszólította őket, hogy tépjék le kabátjuk hajtókájától azt a vörös csillagot, amit az utasítás szerint előzetesen fel kellett tűzniük, mert méltatlanok arra, hogy ezt a jelvényt viselhessék. Ópapa szívesen letépte a melléről, és bele is taposta a pálya enyhén sáros talajába. A szónok azután az egybegyűltek hazaárulóknak és fasisztáknak nevezte, majd felszólította őket, hogy külön a férfiak, külön a nők úgy álljanak katonai formációba, hogy ne maradjon nagyobb rés a sorok között: a hátrább álló hasa érje el az előtte álló hátát. Ópapa ebből arra következtetett, hogy azért van erre szükség, hogyha megszólalnak a gépfegyverek, minden golyó találjon. A parancsnok ezután lovával félre is vonult, és már készítette elő a kardját, hogy a sortűzre jelt adjon! Már-már elszabadult volna a pokol, amikor lovasok érkeztek a helyszínre, a parancsnokuk fehér lovon nyargalt a partizánvezér mellé. Heves vita támadt köztük, majd a partizánparancsnok csúnyán káromkodott, de kénytelen volt engedni. Ezt követően előbb a nőket és a gyerekeket, majd az idősebb férfiakat engedték szabadon. Ópapa korát meghazudtolva most nem a hídon kelt át a vizesárkon, hanem egy keskenyebb szakaszon átugrotta azt. A fiatalabb férfiakat 18-30 éves korig, ha valamiért nem kaptak mentességet, még aznap Zomborba kísérték a fegyveresek, ahol hetekig kínozták őket: sok-sok megaláztatásban volt részük azért, mert magyarok voltak, és örültek 1941-ben annak, hogy újra Magyarországon élhetnek majd.

Ópapa hazafelé menet megtudta, hogy a község Isterbác nevű részében – az idő alatt, míg ők a sportpályán voltak – legéppuskáztak 126 személyt. Ők voltak azok, akiket krumplirakodás örvével szedtek össze! Egy szadista partizán futtatta a pincéből tízesével az áldozatokat, majd hátulról legéppuskázta őket. A dögtemető mellett lakó gyepmester pincéje volt az összeszedett szerencsétleneknek az utolsó

stációja, többen üzenetet is karcoltak a pince falába. Volt köztük jómódú és szegény, idősebb és fiatal. Még néhány gyerek is akadt köztük, akik az apjukat „helyettesítették”. Néhányakat a szörnyű tett előtt elengedtek, mert kérgesebb volt a tenyerük. A finomabb kezű diákok, műszövek, értelmiségiek, kőművesek nem szabadulhattak. Ez volt hát a korábban meghirdetett robotmunka „eredménye”. A környező házak padlásáról, felemelve a cserepeket, sokan voltak tanúi a kivégzéseknek, de senki sem mert előjönni a vészhelyzetben. Amikor a partizánok diadalmában eltávoztak a helyszínről, zuhogó eső kerekedett, és a laposban heverő sebesültek közül többen a hirtelen összegyűlő vízben fulladtak meg.

Az áldozatok között volt ómama öccse is, aki tüdőlövést kapott, és a bal karját is találat érte. Ő bizonyára elvérzett ott, ahol elesett. A holttesteket egyelőre nem lehetett megközelíteni senkinek. Akkor lehetett ideiglenesen a helyszínen kevés földdel elhantolni az áldozatokat, amikor hazatértünk a tanyai kilakoltatás után. Grószmutter, ómama és Lízi néni tekerték be Limburger Jóska bácsit egy színes lepedőbe meg viaszosvászonba, majd az utasításnak megfelelően kevés földdel eltemették. Hogy mit álltak ki ezalatt, arról a három asszony soha nem beszélt. A végtisztesség egyelőre elhalasztódott: csak 1945 tavaszán exhumálták őket. De erről majd később.

Ez volt az első megpróbáltatás! Bár „csak” 126 személyt lőttek agyon (később az Új utcai sváb házakban is számos agyonkínzott, agyonvert emberi holttest került elő, akiket valahonnan odahurcoltak a fegyveresek), a szörnyűség megrendítette a község lakosságát. Azoknak a hozzátartozói, akiket a zombori Krónich-palotába hurcoltak a futballpályáról, egy ideig úgy hitték, az ő férjeik, fiaik is hasonló sorsra jutottak. De ők életben maradtak, hetek múlva kiszabadultak, miután fogvatartóik kellőképpen kiélhették rajtuk szadista hajlámaikat, és örökre megfélemlítették őket. Sorsukról nagyon keveset mertek beszélni később is, és azt is csak megbízható baráti körben!

Kilakoltatják a községet

Alig ocsúdott fel a megfélemlített lakosság az isterbácsi mérszárlás híréből (a fegyverroport mindenütt lehetett hallani), és jöttek haza a sportpályáról elengedett emberek, amikor ismét kisbírók járták az utcákat, hogy mindenki hagyja el a házat,

költözzön ki átmenetileg a szállásokra a Gákova (Gádor) felé eső határrészre (a tanyát mondták mifelénk szállásnak). Ópapa már útközben értesült az új parancsról, mely úgy végződött, hogy aki nem hajtja végre, azt főbelövik.

„Én ma már nem megyek sehová! Egyszer már megmenekültem a halál torkából, és különben is, mindenkit nem löhetnek halomba!” – hangoztatta ópapa, ahogy belépett a kapun. Ómama és grószmutter akkor már folyamatosan imádkoztak, én anyám és húgom mellé húzódtam félelmemben. A partizánok és a közben érkező oroszok akkor még úgy gondolták, hogy a Duna túlsó partján, a kisköszegi szőlőhegy környékén a német és magyar állásokból szétlövők Bezdánt. Ez – szerencsére – sem akkor, sem később nem következett be. Nem is volt azoknak odaát messze hordó lövegük, de arra fel voltak készülve, hogy ideig-óráig feltartóztathassák az átkelőket.

Egyelőre úgy határozott ópapa, hogy mi maradunk, lesz, ami lesz! Ekkor állítottak be kevés csomaggal az Öreg utcából a Limburger rokonok két kislánnyal (a kisebbik a húgommal volt egyidős), a síró Lízi néni, akinek a férjét agyonlőtték, meg a keresztanyám is (több oldalról is rokonaink voltak). Ópapa erre beadta a derekát, és befogta Szultánt a kocsiba, miután jó sok abrakot, szárat szórt a teheneknek, és teletöltötte a hízók vályúját kukoricával. A gyerekek és öregek felfértek a kocsira, és a legszükségesebb motyónkkal megindultunk a szállások felé. Amikor kiértünk az eperfákkal szegélyezett gákovai útra, már a kociút és a gyalogút is tele volt batyut cipelő menekülőkkel: öregek, fiatalabbak, gyerekek anyjukkal kézen fogva, de voltak kisebbek is, akiket anyjuk a karján cipelt, bár ez utóbbiak felkérdztek egy-egy szekerre is később. Ott gyalogolt az idős Horváth apátplébános úr is, a káplánjait Zomborba hurcolták (legalábbis erről beszéltek később az emberek). Egyszer valaki a feketekendős öregasszonyok közül elkezdte imádkozni a rózsafüzért, és innentől kezdve a menet egy búcsúba igyekvő processzióra emlékeztetett. Az előimádkozó után a menet kórusban folytatta: „Üdvözlégy Mária, malasztal teljes...” Ahogy egy-egy szállás közelébe értünk, el-elmaradoztak az emberek, betértek helyet keresni. Mi a Szaller-szállásra igyekeztünk, mert Szallerék szegről-végről rokonaink voltak. Este lett, mire megérkeztünk. Úgy hallottam később ópapától, hogy mintegy negyven személynek lett helye ezen a tanyán. A kisebb gyerekek meg az asszonyok a szobákba kerültek, a férfiak a tágas

istállóban húzhatták meg magukat. Én nagyon büszke voltam, mert engem a férfiak közé soroltak, ott alhattam széna- és szalmaágyon ópapa mellett. Jó volt mellébujni, mert elhozta a bundát is, alatta bőven elfértünk mind a ketten. Ez a hely lett a szállásunk majd egy héten keresztül. Élelmiszerből nem volt hiány, mert mindenki hozott magával. Borús, esős napok voltak ezek, mintha a természet is együtt érzett volna a földönfutókkal...

Már első reggel észrevettem, hogy ópapa hiányzik mellőlem! Hamarosan valahogy kivilágosodott – már ahogy novemberben borús időben ez lehetséges –, és ópapa is megérkezett a friss tejjel. Egy Benedek nevű béreslegénnyel hajnalban hazatértek, a kert felől bejutottak a házba is észrevétlenül, aztán megfejték a két tehenet, meg is itatták őket a lehető legnagyobb csendben, friss élelmet is tettek eléjük, és már hozták is a tejet. A szálláson lévő gyerekeknek ez szinte megváltás volt. Az akciót aztán minden hajnalban megismételték. Később más kísérők, segítők is akadtak.

Egyik reggel, ahogy megérkeztek a tejjel, mind azt újságolták, hogy mindenki mehet haza, mert véget ért a kilakoltatás. Ópapa hallotta a kisbíró dobolását, aki az üres utcának adta tudtára, hogy mindenki hazatérhet az otthonába. Akkor derült ki, hogy csak maradtak otthon néhányan a házakban, mert villámgyorsan elterjedt a jó hír, és megindult a hazatérés. Mi is felpakoltunk a kocsira, és Szultán is vidámabban kocogott most már, nem úgy, mint a szállásra jövet tette. Nemcsak magunk tértünk haza, be kellett fogadnunk hamarosan még két családot is az Öreg utcából (a rokonokat), mert az oda való visszatérés a hadak vonulása miatt nem volt akkor veszélytelen. Mondhatom, hogy most igazán szűken voltunk, de valahogy elfértünk, pedig az első szobát később még ki is kellett ürítenünk.

Most aztán jó volt, hogy ópapa több bűzát örletett meg, mint máskor, mert ómamanak minden másnap kenyeret kellett sütnie a konyhából nyíló kemencében, mellyel a hátsó szoba fűtése is megoldódott. Szükség is volt már a fűtésre, mert egyre hűvösebbre fordult az idő.

A házimunkába a „jövvények” igyekeztek bekapcsolódni, de a konyhában ómama irányított, bár a legfőbb parancsnok akkor már ópapa volt.

Mayer Antal

(folytatjuk)

Prof. Dr. Uherkovich Gábor hidrobiológus 1912-2002

Szerette városunkat, sokszor járt Baján. Felesége révén családi szálak is kötődtek ide, de tudományos kutatásai is: a Duna, valamint mellék- és holtágainak algaait tanulmányozta. Közvetlenül a II. világháború előtt egy bajai Dunakutató Állomás felállításán fáradozott.

Szerzőtársunk volt, több írását közölte lapunk. Még tavaly nyáron is kaptunk cikket tőle. Az utolsót...

Foto: Dr. Uherkovich Ákos

Két évszázad a gyógyítás szolgálatában

A könyv kellemes meleg tapintással simul kezünkbe. Fedőlapjára a modern nyomdatechnika egy ügyes fogása a kórház legkarakterisztikusabb épületét bővíti. Bár a felület nem dombornyomású, a szülészeti pavilon perspektivikusan mélyülve tomposul az előtér lombkoronái fölé. A formai szerkesztés ízléses, a szöveg laponként kettős kolonnába tagozódik. A képek színesek és jó minőségűek. A könyv igazi

barátja számára nem közömbös, hogy milyen formában veszi kézbe Gutenberg mester szelleimi utódainak termékét. A bajai kórház millenniumi évkönyve az alkalomhoz illő külsőben jelent meg.

Bár az európai orvostudomány gyökereit az ókori Egyiptom kultúrájába mélyesztí, az intézményes formájú gyógyítás aránylag rövid múltra tekint vissza. Pontosabban: a mai fogalmak szerint is kórház-

nak tekinthető építményeket a legfejlettebb európai országokban is csak 300-400 éve emelnek. Kétségteljesen a középkorban egyes szerzetesi klostromok és lovagrendek foglalkoznak a betegek istápolásával is, de az irgalmasság erényének gyakorlása csak egy eleme karitatív tevékenységüknek.

Az orvoslás művelői rendelkeznek egy különleges kiváltsággal. Testületté szerveződésükről a száraz dokumentumoknál sokkal érzékletesebb tárgyi emlékek is maradtak fenn. A németalföldi piktúra zseniális mestere, Rembrandt két festményén is megörökíti a tudós testület munkálkodását. A „Doktor Tulp anatómiai leckéjé”-nek felirata némileg megtévesztő. A képen megjelenített mellékszereplők ugyanis nem ifjú medikusok, hanem érett korú, tekintélyes doktorok. A kissé szertartásos urakat a mélyebb megismerés igénye csoportosítja a hírneves kolléga boncasztala köré. A kép szemlélteti, hogy a modern tudomány alapjait lerakó szellemi központban, Amszterdamban már az 1600-as évek közepén népes orvosi közösség munkálkodott.

Bruggeben, ebben az ékszerdoboz ékeségű városkában a turista okvetlenül felkeresi a Szent János kórházat. A látogatót ugyan Memling főműveit őrző kápolna hírneve vonzza, de áthalad a kórház tanácstermén is. A falakon az 1600-as évek elejétől napjainkig sorakoznak a kórház-igazgatók arcképei. A gyógyítás intézményesített formája tehát már négy évszázada működik a művelt, polgárosodott és gazdag Flandriában. A nagy európai országok e téren némileg elmaradnak. A berlini Charité kórház csak 1710-ben épül meg, az angliai St. Bartholomeus 1714-ben kezdi meg működését.

Magyarországon az első közintézmény jellegű kórházat 1727-ben Egerben avatják fel. A huszonhat ágyas épületet Erdődy Gábor püspök alapítványából emelik. Bár 1732-től törvény írja elő, hogy a városok létesítsenek kórházakat, a végrehajtás csak nagy késéssel követi a központi akaratot. Az elmaradásnak két oka van. Egyrészt a városok jó része szegény, másrészt hiányoznak a kórházak gyógyító munkájához nélkülözhetetlen, tanult orvosok. Igaz, hogy német és holland egyetemeken folytatnak orvosi tanulmányokat tehetséges magyar ifjak, ám őket általában arisztokrata pártfogók pénze juttatja el Nyugat-Európába, és hazatérve nagyurak házi orvosai lesznek.

Hazánkban az orvosképzést a nagyszombati egyetemen 1770-ben indítják

meg. A fakultás megszervezését Mária Terézia udvari orvosára, Van Swietenre bízta. A tudós doktor a bécsi egyetem orvosi szakának dékánja is, és a képzést az akkor legkorszerűbb holland modell szerint indítja meg. A leydeni születésű professzor városa hírneves orvosi egyetemének szellemét szeretné átplántálni a felvidéki főpapi metropolisba. A tananyag szerkezetét Boerhaave leydeni professzor alapműnek tekintett ötkötetes munkájára építi fel. A frissen fundált orvoskar 1784-ben Pestre települt át.

Mіндеzt tudnunk kell ahhoz, hogy a bajai kórház működésének első fél évszázadát tárgyilagosan ítélhessük meg. Az átadás évét – dr. Cseh Imre kutatásai alapján – 1795-ben jelölhetjük meg. Az időpont jelentőségének értékeléséhez figyelembe kell vennünk, hogy a pesti Szent Rókus kórház építését csak 1796-ban kezdik meg.

A bajai városatyák jó szándéka tehát előtte járt a beteggondozás országos átlagszínvonalának. Az olvasót azonban meglepheti, Roseman Pál városi főorvos 1860-as feljegyzése, mely szerint a kórházban az orvosi teendőket egyedül ő látja el. A kissé lehangoló adat nem jellemzi meghatározó módon a város egészségügyi ellátottságát, mert Baján az 1850 és 1860 közötti időszakban már hét orvos és öt sebész működik. A kórházi orvos státusa azonban úgy látszik, nem vonzotta őket annyira, hogy feladják a szellemi szabadfoglalkozás előnyeit. Ezzel, továbbá az Európához viszonyítva csak nagy késéssel meginduló orvosképzéssel magyarázható, hogy a kórház első főállású doktorát, Ladányi Mórt, csak 1887-ben nevezik ki.

1903-ban az intézmény már kétszáz ágyon istápolja betegeit, és a három főorvoson kívül két másodorvos tevékenykedik. Megindul a szakmai differenciálódás: belgyógyászatra, sebészetre, elmeorvosgyászatra tagozódik a kórház.

A fellendülést, a látványos fejlődést a XX. század hozza meg. Az ágyszám-gyapradás kétségkívül csak egyoldalú, de jelzésértékének devalválása aligha lenne indokolható. Az 1920–1944 közötti szakasz viszontagságos gazdasági és történelmi eseményei közismertek. Annál jobban értékelendő a következő két adat. A bajai kórház ágyszáma 1936-ban 450, 1944-ben pedig 643. Az időszak a kórház első felvirágzásának korszaka. Ekkor jelennek meg Baján azok az orvosok, akik mind tudományuk jótéteményeivel, mind jelentős személyiségükkel beírják nevüket a város történetébe. Soroljunk fel néhányat a nevekből, melyek bizonyára

még sokaknak ismerősek: Burg Ete professzor, Cseh Imre egyetemi tanár, Csörsz Károly egyetemi tanár, Haranghy László akadémikus, Jancsin József egy. magántanár, Róna Dezső kórházigazgató, Tokay László egy. magántanár, Ujsághy Pál egy. magántanár.

A múlt század első felében működő orvosgeneráció teljesítményének színvonalát jellemzi egy szerényen meghúzóadó adat. Eszerint a kórház 1908-ban röntgenkészüléket szerzett be és ezt a belgyógyász-kórházigazgató, Róna Dezső üzemeltette. Az esemény jelentőségének megértéséhez tudnunk kell a következőket.

Röntgen az X-sugarakat (így nevezi el őket) 1895 őszén fedezi fel. Kísérleteiről a következő év januárjában számol be, és ezidőtájt készíti – felesége kezéről – a világ első röntgen-felvételét. Károly Irén (nem női, hanem szerzetesi név) nagyváradi premontrai tanár már ez év őszén beszerzi, és üzembe helyezi az X-sugárzás előállítására szolgáló apparátust. A gimnázium fizika-szertárában berendezi Magyarország első diagnosztikai röntgen laboratóriumát. A sejtelenesen berregő készüléket – melyek áramkörében életveszélyes, kb. 30000 voltos feszültség lüktetett – a tudós paptanár kezelte. Az átvilágítást és a fotólemez exponálási helyét a kórház sebészfőorvosa jelölte ki. A nagyváradi laboratórium az új diagnosztikai eljárás bevezetésével számos külföldi és magyar klinikát előzött meg. Minden fizikai ismeretekkel bíró és a technika történetében tájékozott szakember tudja, hogy a laboratóriumi kísérlettel a műszakilag tökéletesített találmányig hosszú út vezet. Azok a röntgenkészülékek, melyeket az orvos fizikus közreműködése nélkül, néhány kapcsoló és potenciométer segítségével üzemeltethet, gondos mérnöki fejlesztőmunka termékei voltak. Az a tizenkét év, mely az első sikeres kísérletek és a bajai röntgenkészülék felállítása között eltelt, rendkívül rövid időszak. Az új berendezés működésbe helyezése arra mutat, hogy Róna doktor ismerte a korabeli orvosi műszertechnika legmodernebb eszközeit. Az a tény, hogy egy bajai orvos a XX. század diagnosztikai forradalmának kezdetén ily bátran megkezdte a kialakulóban lévő tudományág művelését, a kórház múltjának egyik legimpozánsabb szellemi teljesítménye.

A kórház történet több szakaszra tagolva a kétezredik évig követi a gyógyító intézmény működését. Az általános összefoglalót az egyes osztályokról szóló fejezetek egészítik ki. Ez utóbbiak beszámolnak az osztályon dolgozó orvosokról és ápolószere-

mélyzetéről, továbbá a terápiai eljárások fejlődéséről, az eszköz-és műszerpark bővüléséről.

A jubileumi évkönyvet az izléses külsőhöz méltó, gazdag tartalom tölti meg. A kötet nem csupán a kórház történetéről ad számot, hanem bőséges anyaggal szemlélteti az intézmény széles körű gyógyító tevékenységét, valamint beszámol az egyes szakterületeken folyó kutatómunkáról is. Az osztályokról készült ismertetéseket a tudományos publikációk hosszú jegyzéke egészíti ki.

A könyvben található adatok és megjegyzések jelzik, hogy a kórház bővítői és fejlesztői ritkán küzdhettek a pénzhiány zavarával. Az intézmény azonban dacolva az idők viharával, folyamatosan nőtt és gyarapodott. A kötet szerzői és munkatársai nyilván érzik, hogy a 205 éves múlt – mely mind magyar, mind európai viszonylatban is imponálóan hosszú időszak – kötelez. Az olvasó pedig bizonyára szívesen forgatja ezt a város történelmét értékes adalékokkal kiegészítő és számos friss információt is szolgáltatató kötetet.

Dr. Dániel József

BAJAI HONPOLGÁR

Városi és Környezetvédelmi Lap
2002. április
Közlöny és Hírlap
Ár: 100 Ft

Várostörténeti és Környezetvédő Lap

Megjelenik minden hónap
első napján ISBN 1416-4469

<http://www.bajaobs.hu/baja/honpolgr/mutato.htm>

Szerkeszti a szerkesztőbizottság

Felöl vezető:
Bánáti Tibor

Tagjai:

Bálint László, dr. Dániel József, Jász Anikó,
Kovács Zita, dr. Laki Ferenc,
Sárosy Józsefné, Schmidt Antal

Tervező szerkesztő:
Bálint Attila

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltvány Imre u. 14.

Fenntartó:

Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:

OTP Kereskedelmi Bank Rt.

Bajai Fiókja 11732033

Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:

Arculat Nyomda Kft.

Baja, Attila u.-15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.